

UNIVERSITATEA "ANDREI ȘAGUNA"

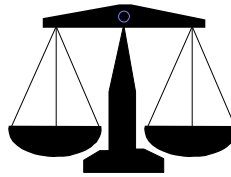
Litteris et virtutibus

FACULTATEA DE ȘTIINȚE JURIDICE

SPECIALIZARE: DREPT

LUCRARE DE LICENȚĂ

DISCIPLINA : CRIMINOLOGIE

TEMA:

**ORIENTAREA PSIHOLOGICĂ ÎN
CRIMINOLOGIE**

Îndrumător Științific :

Prof.univ.dr.

IOAN DOLTU

Absolvent :

DIAC EUGEN

CONSTANȚA

2007

Cuprins:

- **Introducere**pag.03
- **CAPITOLUL I-1: IMPORTANȚA ORIENTĂRII PSIHOLOGICE ÎN
CADRUL TEORIILOR CAUZALITĂȚII**pag.06
- **CAPITOLUL II: CONSIDERAȚII GENERALE**
 - II -1: Orientarea psihologică – concept și obiect de cercetare.....pag.09
 - II -2: Inițiatorii orientării psihologice. Teorii premergătoare.....pag.10
 - II -3: Scopul orientării psihologice.....pag.15
- **CAPITOLUL III : TEORIA PSIHANALITICĂ A LUI SIGISMUND FEUD**
 - III -1: S. Feud și psihanaliza. Considerații introductive.....pag.17
 - III -2: Conceptele de conștient, inconștient, Eu, Sine, Supraeu.....pag.19
 - III -3: Conținutul teoriei psihanalitice.....pag.23
 - III -4: Teorii psihanalitice post –Freudiene.....pag.30
 - III -5: Importanța și limitele teoriei.....pag.35
- **CAPITOLUL IV : TEORIA PERSONALITĂȚII CRIMINALE**
 - IV -1: Conceptul de personalitate criminală.....pag.40
 - IV -2: Conținutul teoriei personalității criminale a lui J. Pinatel.....pag.42
 - IV -3: Limite și critici aduse teoriei personalității criminale.....pag.53
 - IV -4: Alte coordonate psihologice ale personalității criminale.....pag.56
- **CONCLUZII: IMPLICAȚIILE DETERMINATE DE ORIENTAREA
PSIHOLOGICĂ ÎN STUDIUL CERCETĂRII FENOMENULUI
INFRAȚIONAL**.....pag.62
- **BIBLIOGRAFIE** : pag.65

INTRODUCERE

Criminalitatea ca fenomen social a apărut odată cu structurarea primelor comunități, atunci când s-au impus norme și a existat morala. Științific criminalitatea a început să fie studiată, relativ recent, în ultimele două secole prin:

1) **Cesare BECCARIA** (1738-1794) “Despre infracțiuni și pedepse”- 1764

critica tirania și arbitrariul din justiție și pledează pentru “dreptul comun” unde toată lumea să fie egală în fața legii și împotriva dreptului “inchizitorial” medieval.

- este întemeietorul școlii cu același nume și sunt influențați de lucrările filosofilor iluminiști Montesquieu (1689- 1755) scriitor, jurist, filosof, pamfletar realizează o satira politică și religioasă se pronunță pentru monarhia constituțională și separația puterilor în stat și J.J. Rousseau (1712 – 1775) gânditor, scriitor, condamnă inegalitatea politică și socială, doctrina sa devine platforma iacobină a revoluției franceze, adevăratul suveran este poporul (“contractul social”), în materia educației juvenile apreciază că educația să fie conformă cu natura proprie a copilului.
- a încercat introducerea ca metodă de studiu delicvențial într-un sistem de cercetări experimentale punând accentul îndeosebi pe aspectul psihiatriei judiciare.

2) **Cesare LOMBROSO** (1836-1909) Medic și criminolog italian. Întemeietorul școlii antropologice a dreptului este autorul teoriei “infractorului înnașcut” care poate fi recunoscut după anumite “stigmat” corporale (“Omul deligent ” , ”Crima, cauzele și remediile ei”).

3) **Enrico FERRI** (1856- 1929)

- jurist și om politic - este considerat întemeietorul “criminologiei sociologice” . “Sociologia criminală”- 1929.

- școala lui Enrico Ferri apreciază ca factori favorizanți ai criminalității : cauzele sociale, determinările sociale.

4) **Rafaello GAROFALO** (1851- 1934)

- jurist italian, profesor la Napoli.

În lucrarea sa monumentală “Criminologia” (Napoli 1885) încearcă să definească criminologia ca pe o știință separată de dreptul penal

- dorește să creeze o teorie a “criminalității naturale”.

5) **Franz von LISZT**

- cercetător german susține necesitatea unei științe totale a dreptului penal în care să fie incluse antropologia criminologică, psihologia criminală și statistica criminologică.

Obiectul criminologiei

Pentru a se afirma ca știința criminală a trebuit să dovedească obiectul propriu de cercetare, metode și tehnici științifice de cercetare, să facă evaluări, parteneriate și să propună măsuri eficiente de combatere și prevenire a criminalității, ca fenomen social.

Obiectul criminologiei este definit la cel de-al 2 lea Congres International de Criminologie - Paris (1950) ca fiind: criminalitatea ca fenomen social, infracțiunea, infractorul, victima și reacția socială împotriva victimei.

1. Criminalitatea “ ca orice fenomen social” reprezintă un sistem cu proprietăți și funcții proprii.

În analiza științifică specifică criminologia operează cu termeni specifici, cum sunt:

- criminalitatea reală – este un concept ce presupune totalitatea faptelor penale săvârșite pe un anumit teritoriu, într-o perioadă determinată.
- criminalitatea aparentă cuprinde totalitatea faptelor penale sesizate justiției și cercetării criminologice.
- criminalitatea legală cuprinde totalitatea faptelor penale pentru care s-au pronunțat hotărâri definitive de condamnare.
- cifra neagră a criminalității – faptele infracționale comise și rămase necunoscute din diferite motive reprezintă diferența dintre criminalitatea reală și criminalitatea aparentă.

Cifra neagră a criminalității face obiectul cercetării criminologice.

2. Infrațiunea ca domeniu al sistemului face obiectul cercetării criminologiei în cadrul criminalității ca fenomen social. Ea are identitate și particularități proprii este definită în Codul penal la art.17 ca fiind fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu intenție care prezintă pericol social.

Sub aspect criminologic intersează proiecția fenomenului criminalității în plan material, uman, social și juridic.

IMPORTANȚA „ORIENTĂRII PSIHOLOGICE” ÎN CADRUL TEORIILOR CAUZALITĂȚII

Orice domeniu de cunoaștere umană care – prin multitudinea de date care le vehiculează, prin obiectul scopul ei funcțiile sale ca și prin metodele de cercetare pe care le utilizează – se constituie ca o știință autonomă, nu se poate dispensa de analiza cauzelor fenomenului sau fenomenelor constituind sfera sa de preocupări.

Cauzalitatea constituie cea mai importantă problematică a criminologiei, de tip tradițional, adică a criminologiei trecerii la act stefani și levasseur, subliniind importanța cauzalității în câmpul cercetării criminologice, definesc chiar această știință ca fiind aceea care studiază delincvența pentru a-i descoperi cauzele, geneza, procesualitatea și consecințele, pe scurt, ca „studiu al cauzelor delincvenței”.

Pentru că acceptarea ideii de cauzalitate presupune ipse facto acceptarea ideii de determinare – cauzalitatea nefiind altceva decât o latură a procesualității de determinare – este, de la sine înțeles, că implicarea ei în studiul criminologiei presupune mai întâi legitimarea ideii mai generale de determinare. sub acest aspect, o primă constatare ce se impune este aceea că nu toate concepțiile și teoriile care au frecventat domeniul criminologiei au acceptat ideea unei determinări endo sau exogen a comportamentului criminal, acesta fiind atribuit uneori capacității de decizie și opțiune liberă a individului. în această privință, cităm ca reprezentative : școala clasică de inspirație becariană, teoria rezistenței la frustrați pusă în circulație de w. recless și teoria noii criminologii – toate socotind criminalitatea ca un produs al liberei voințe a individului.

Majoritatea zdrobitoare a concepțiilor și teoriilor care au dominat sau continuă să stea în atenția specialiștilor – oferind sau încercând să ofere și soluții de predicție sau profilaxie a crimei – au însă la bază ideea că infracțiunea se constituie ca un act de comportament determinat de anumite cauze, ceea ce implică recunoașterea caracterului cauzal, procesual al criminalității, condiționarea sa mai mult sau mai puțin complexă.

Examinând din perspectivă globală modul de abordare a cauzalității în criminologie, putem remarca, că până în prezent s-au formulat cu claritate câteva moduri fundamentale de răspuns, unele de tip reductionist tinzând spre o explicație preponderent unifactorială, altele de tip complex,

exprimând tendința opusă de a pune criminalitatea pe seama unei determinări complexe, plurifactoriale.

Cea mai cunoscută perspectivă de abordare a genezei comportamentului deviant este cea care susține că etiologia acestuia se sprijină pe factori ce rezidă în personalitatea infractorului. În cadrul acestei orientări, actul infracțional a fost conceput în dependență de personalitatea infractorului, personalitate considerată ca o sinteză de elemente subiective specifice ce conferă atât explicația, cât și factorul dominat de geneză a comportamentului aberant. În criminologie s-au conturat, astfel, numeroase orientări și teorii – unele ridicându-se până la nivelul unor adevărate școli și concepții – cele mai răspândite fiind cea clasică, antropologică, psihologică și psihiatrică.

O altă perspectivă se bazează pe concepția potrivit căreia delincvența este considerată ca un fenomen complex de inadaptare sau neintegrare socială, fenomen ce exprimă o stare de disconfort, de neconcordanță conflictuală produsă între idealul individului, sistemul său valoric și posibilitățile oferite de societate, stare complementară cu o scădere concomitentă a funcțiilor sociale de control, cu rol de socializare, prevenire și integrare socială.

În limita acestui model de abordare a cauzalității s-au grupat cele mai multe teorii psiho-sociologice și sociologice ale devianței, printre care de un mare răsunet s-au bucurat: teoria frustrației sociale, teoria conflictelor culturale, teoria subculturilor delincvente, teoria asociațiilor diferențiale ș.a.

Un al treilea tip fundamental de răspuns, care a polarizat o altă mare parte dintre concepțiile criminologice – mai ales de orientare sociologică – s-a exprimat în așa numita teorie a cauzalității multiple sau a „teoriei factoriale”. Adepții acestei orientări acceptă teza unei determinări multicauzale a delincvenței, aceasta fiind considerată ca rezultat al unor serii complexe și variate de factori interni (de natură biologică și psihică) și externi (de natură economică, socială și culturală) aflate în corelație reciprocă. Plecând de la ideea că interdependența strânsă a conlucrării acestor factori împiedică separarea și ierarhizarea unor lanțuri cauzale cu caracter general, reprezentanții teoriei cauzalității multiple acordă pondere egală importanței etiologice a fiecărui factor în parte, apreciind că – de principiu – nu se poate ajunge la o explicație cauzală generală (unică) a infracționalității.

Observația ce se impune din examinarea tipurilor de răspuns cu orientare deterministă este aceea că, indiferent de multitudinea și varietatea acestora, ele subscriu și la alte două tendințe: prima vizează direcția eliminării oricărui rol în geneza criminală deciziei libere a individului, orientându-se spre o determinare de tip mecanicist intern sau extern (de tip antropologic, psihopatologic ori sociologic), cealaltă direct unei concilierii prudente a factorilor de personalitate

liberă a individului cu cei de determinare exo sau endogenă, recunoscându-se până la urmă ideea unei determinări relative a genezei comportamentului deviant și criminal.

Capitolul II

CONSIDERAȚII GENERALE

1. Orientarea psihologică – concept și obiect de cercetare

În cadrul orientării psihologice sunt grupate principalele teorii și concepții criminologice, a căror trăsătură comună rezidă în centrarea explicației cauzale pe factori psihologici. Ceea ce le separă sunt, pe de o parte, caracterul mai mult sau mai puțin exclusivist al determinismului psihologic.

Prin intermediul orientării psihologice sunt examinate teorii extreme care reduc geneza crimei la psihicul uman, ca și variante mai nuanțate a căror linie de demarcație față de orientarea biologică și sociologică este mai greu de trasat, apartenența rezultând în ultimă instanță, din accentele puse pe o categorie sau alta de factori.

Teoriile sau doctrinele psihologice au abordat diferite aspecte ale vieții psihice sau ale psihicului uman. Ele se înarmează cu o sumă minimă de cunoștințe privitoare la diferitele resorturi psihice, iar pe de altă parte, analiza lor critică, efectuată în scopul dezvoltării meritelor și neajunsurilor pe care le prezintă, ne facilitează înțelegerea corectă atât a rolului mediului extern în determinarea vieții psihice, cât și a rolului pe care diferite laturi ale acestei vieți îl au sau îl pot avea în explicarea unor comportamente.

Orientarea psihologică pleacă de la ideea că între comportamentul normal și cel delinquent nu există o diferență de natură, ci de grad, încadrând devianța în domeniul psihologiei și considerând-o ca rezultat al unui conflict între individul marcat de anumite particularități psihice și anturajul său. Această orientare înfățișează merite îndeosebi sub raportul metodologic, întâlnim astfel, un mod interesant de abordare a problematicii infractorului și anume cel indisciplinar – psihologic, medical și sociologic; reținem de asemenea preocuparea pentru latura practică a problematicii infractorului, de valoarea pe care un diagnostic criminologic o poate avea atât în individualizarea pedepsei, cât și în cea de resocializare a infractorilor.

Analiza comportamentului criminal implică suficiente elemente de ordin individual, strâns legate de personalitatea făptuitorului, pentru ca întreaga paletă de atitudini și acțiuni deviate să poate fi analizată în toată complexitatea și profunzimea lor numai în cadrul conflictului dintre individ și societate, între persoană și autoritatea instituită.

În concluzie prin analiza comportamentului se vehiculează, din unghiuri preponderent subiective, o diversitate de modele care împing în primplanul genezei delincvenței, particularități de ordin psihic și deficiențele sau reacțiile de personalitate ale infractorului.

2. Inițiatorii orientării psihologice. Teorii premergătoare

Studiul psihologic asupra infractorului „normal” a luat avânt în primele decenii ale secolului XX, o dată cu trecerea treptată în planul secund a școlii antropologic – criminologic.¹

În istoria criminologiei, **Lombroso** și alții din vremea aceea, au susținut teza cu privire la criminal, potrivit căreia acesta este un tip aparte și, în plus criminalii constituie o categorie deosebită de oameni, care se deosebesc prin natura lor de noncriminali. Treptat – treptat, în măsura în care au avansat cercetările antropologice, psihologice și sociologice, susținerile lui **Lombroso** n-au rămas în esența lor în picioare. Cercetările lui **Goring**, **Hooton** și alții au arătat că multe din trăsăturile criminalului se regăsesc și la populația noncriminală.

Dovezi cu privire la existența unor trăsături specifice criminalilor provin și din partea lui **Garofalo**, care, la data aceea, a susținut existența unei periculozități („temibilitate”) criminale speciale la unii criminali. Aceasta provenea, pe de o parte, de la anumite trăsături psihice și morale care inspirau neîncredere și teamă în conduita acestuia (comportări brutale, lipsă de milă, indisciplina

¹ Gheorghe Nistoreanu, C. Păun – „Criminologie”, Editura Europa Nova, București 2000, pag. 93

gravă) și, pe de altă parte, de la felul de viață care îl duceau după liberare(parazitism, lipsă de muncă, conflicte cu alți oameni). După aceste criterii, criminalul este o persoană care prezintă trăsături criminale, care arată o personalitate criminală, deosebită de personalitatea noncriminală. Este adevărat că, de data aceasta nu mai este o deosebire de natură, ci o deosebire cantitativă, o deosebire de grad. Așa s-a ajuns la teoria personalității criminale, reprezentată de criminologul francez **J. Pinatel**.

Garofalo a acceptat ca munca sa de cercetare să fie încadrată în școala de antropologie, deși nu s-a identificat cu **Lombroso** în numeroase rânduri criticând ideile acestuia ; cu condiția ca în lucrările sale „îi este garantat că știința psihologiei criminale este cel mai important capitol”¹

Pinatel a ținut seama în elaborarea teoriei sale de teoriile biologice, psihologice și sociologice din criminologia contemporană, mai ales datele reținute de criminologia clinică, unde teoria este verificată de practică. În acest domeniu, cercetările lui **Kretschmer Kinberg, De Greef, Di Tulio** , care au examinat în mod riguros procesul de criminogeneză și procesul de criminodinamică, au relevat trăsături de bază ale criminalului.

Ernest Kretschmer(1888 – 1964), psihiatru german, a observat existența unei relații precise între unele tipuri morfologice și anumite tulburări psihice; pornind de la această observație, el a creat un sistem caracterologic complet. Principala lucrare a lui **Kretschmer** ce interesează criminologia, a fost „*Structura corpului și caracterul*”²

Kretschmer consideră că, în funcție de constituția corporală, se pot distinge patru tipuri de indivizi, fiecare categorie având o înclinație mai puternică spre comiterea unor infracțiuni specifice :

- tipul picniciform(sau picnic)
- tipul leptomorf(sau astenic)
- tipul atletomorf(sau athletic)
- tipul displastic

Olof Kinberg a formulat teoria inadaptării bio – psihice, teorie ce se regăsește în doctrina criminologică fie sub denumirea „*Teoria inadaptării*”(J. Pinatel), fie sub denumirea „*Teoria inadaptării biologice*”(R. Gassin).

Pentru **Kinberg**, omul este o ființă doar biologică ci și psihologică și socială, caracterizată prin „plasticitate”, adică prin facultatea da a-și modifica reacția nu numai în funcție de influențele fizice și chimice, dar și în funcție de factorii psihologici și sociali. Dacă plasticitatea nu se corelează cu influențele mediului, se creează o stare de inadaptare între organism și mediu. Inadaptarea poate

¹ Raffaele Garofalo, „Criminologie”, Little, Braum, Boston 1914, pag. 132

² Valerian Cioclei, „Manual de criminologie”, Editura All Beck, 1998, pag. 104

avea surse și forme diferite. Toate aceste forme de inadaptare pot, pe căi diferite, să ajungă la o inadaptare socială și, cu sau fără alte simptome, la delict.¹

Manifestarea inadaptării sub forma unei încălcări a legii reprezintă deci o reacție a individului la diverși stimuli ai mediului. Dar cum individul reacționează în general, în opinia lui **Kinberg**, în funcție de propria sa structură bio – psihică, rezultă că, pentru a stabili cauzele crimei, este necesar a se realiza structura bio – psihică a individului sau, altfel spus personalitatea acestuia.

O altă teorie care a influențat orientarea psihologică în criminologie este teoria constituției criminale a lui **Benigno di Tulio**. Prin constituție criminală autorul înțelege o stare de predispoziție specifică spre crimă, altfel spus capacitatea care există în anumiți indivizi de a comite acte criminale, în general grave, în urma unor instigări exterioare ce rămân sub pragul ce operează asupra generalității oamenilor.²

Pentru **Di Tulio**, studiul crimei nu poate fi exclusiv biologic ori exclusiv sociologic, ci totdeauna biosociologic. În același timp biologicul nu poate fi desprins de psihic, deoarece în realitatea organică a corpului uman nu există nici o funcție, afară de cele pur vegetative, care să se poată detașa de activitatea psihică. Rezultă că personalitatea individului nu poate fi corect apreciată decât după criteriile biopsihologice.

Psihiatria ocupă un loc important în dezvoltarea și evoluția teorii psihanalitice a lui **Freud**, putând astfel fi considerată un punct de plecare al orientării psihologice.

Psihiatria, ca știință a venit și a îmbunătățit metodele medicale în tratarea problemelor de bază ale bolilor mentale. Controlul comportamentului periculos al mentalului și emoționalului a constituit a preocupare încă din cele mai vechi timpuri. În societățile timpurii, când deontologia reprezenta un sistem de gândire, acesta a dat o explicație adecvată atât pentru crima făcută, cât și pentru starea de nesănătate a celui care a comis-o : influența spiritelor rele sau a Diavolului¹.

Și trebuie recunoscut că aceasta era chiar un obiectiv al școlii naturaliste de gândire medicală din Grecia antică a anului 600 î.e.n.

Gândirea respectivă se baza pe teoriile lui **Pythagoras** (580-510 î.e.n.), **Alcmaeon** (550-500 î.e.n.), **Empedocles** din Agrigentum (490-430 î.e.n.) și **Hippocrates**, părintele medicinei, al cărui Jurământ este solemn asumat de toți cei care practică această meserie.

Pythagoras și elevul său **Alcmaeon** au identificat creierul ca fiind organul minții și, plecând de aici, au precizat că bolile mintale sunt disfuncții ale acestui organ.

¹ O. Kinberg, „Les problemes fondamentaux de la criminologie”, Editura Cujas, Paris, 1959, pag. 124

² B. di Tulio, „Manuel d’anthropologie criminelle”, pag. 36

¹ A. Dincu, „Bazele Criminologiei”, Editura Proarcadia, București, 1993, pag. 192-205

Empedocles a introdus anumite principii explicative ale personalității, care au fost folosite sute de ani și care, de exemplu, explicau că delirul și alte boli mentale sunt aspecte ale funcțiilor speciale ale creierului. Isteria, nebunia și melancolia erau descrise științific și lor le erau asociate moduri de tratament ca pentru orice altă afecțiune umană.²

Am făcut aceste precizări și pentru a sublinia că psihiatria a constituit o diviziune importantă a științelor medicale, încă de la începutul acesteia.

Odată cu dezvoltarea științei, și medicina a făcut pași enormi, inclusiv în domeniul identificării și tratării bolilor mentale.

O importanță deosebită pentru studiul psihologiei criminale au avut operele măștrilor clasici ai literaturii universale, între care amintim pe Shakespeare, Schiller, Dostoevski, Balzac, Hugo, Dickens, Stendhal, Gorki, Thomas Mann și mulți alții.

Cercetări științifice în domeniul psihologiei criminale au fost realizate de avocatul francez **F. G. Pitaval** care a publicat „*Causes celebres et interessantes*”, una dintre edițiile acesteia fiind prefată de scriitorul Friedrich Schiller, cunoscut pentru preocupările sale în planul psihologiei. Orientarea psihologică a fost intens stimulată de apariția lucrărilor lui **Sigmund Freud** și ale succesorilor săi, lucrări cu un impact remarcabil în domeniul studiului psihologic al infractorului normal.

3. Scopul orientării psihologice

În ansamblul preocupărilor sale, criminologia are drept scop general stabilirea unei politici eficiente de luptă împotriva criminalității, care să apere valorile fundamentale ale societății, să prevină fenomenul infracțional, iar atunci când s-a comis o infracțiune, cei vinovați să fie trași la răspundere penală.¹

Pe lângă scopul general există și un scop particular și imediat, acesta constituind criteriul de departajare dintre diferitele domenii ce se ocupă cu studiul criminalității. Criminologia tradițională, studiind crima, criminalul și criminalitatea, a urmărit relevarea cauzelor care îi determină să săvârșească atare acte reprobabile.² În acest sens, criminologul francez **J. Leaute**³ consideră că scopul criminologiei generale este să cerceteze raporturile în cadrul cărora se produce fenomenul criminalității și să desprindă acei factori cu caracter general care deosebesc delincventul de

² Tudor Amza, „Criminologie”, Editura Lumina Lex, București, 1998, pag. 147

¹ Tudor Amza, „Criminologie”, Editura Lumina Lex, 1998, pag. 37

² Rodica Mihaela Stănoiu, „Criminologie”, Editura Oscar print, București, 1999, pag. 26

³ J. Leaute, „Criminologie et science penitentiaire”, Paris, PUF, 1972, pag.14

nondelinvent, pe când scopul criminologiei clinice îl constituie reconstituirea interacțiunilor particulare (specifice) care au condus individul la comiterea crimei.

Indiferent de orientarea teoretică „criminologia tradițională” a fost dominată de paradigma etiologică (studierea cauzelor), deși nu pot fi ignorate și acele opinii care au susținut că știința criminologiei nu se limitează numai la studiarea cauzelor, ci urmărește și elaborarea unor măsuri de profilaxie a criminalității.⁴

Orientarea psihologică urmărește aceeași linie a teoriilor cauzale și respectiv a criminologiei tradiționale, încercând să ofere un tablou creionat în termeni psihologici a cauzelor orientării antisociale a individului.

Orientarea psihologică are drept scop demonstrarea existenței unei personalități antisociale ce ține de sfera psihologiei normale și să explice mecanismul de formare al acesteia.

Ea încearcă să demonstreze existența unei personalități criminale ce ține de sfera psihologiei normale și să explice mecanismul de formare al acesteia.

⁴ J. Pinatel, „Traite de droit penal et criminologie”, Paris, Dallaz, 1963, pag. 448

Capitolul III

TEORIA PSIHANALITICĂ A LUI SIGMUND FREUD

1. Sigmund Feud și psihanaliza. Considerații introductive

Sigmund Feud (1856-1939), medic neurolog și psihiatru vienez este creatorul psihanalizei, care, după cum o numea el însuși, este a treia mare înfrângere a orgoliului uman : Copernic a arătat că Pământul nu este centrul universului, Darwin că omul este un animal printre altele și psihanaliza demonstrează că „eul nu este stăpân la el acasă”.

S. Freud a trăit la Viena o mare parte din viața sa și cele mai importante idei le-a publicat în primii 40 de ani ai secolului XX. Era de profesie medic și s-a ocupat de tratarea unor boli funcționale care nu păreau să aibă vreo cauzalitate organică.

Psihanaliza este un set de idei extrem de complicat, deseori neunificate, fiindcă și **Freud** însuși și-a revizuit de câteva ori ideile, iar urmașii săi au continuat să propună revizuirii și extinderii ale acestora și după moartea sa.¹ Ea a abordat domenii delicate ale vieții umane (copilăria, sexualitatea, arta) în care imixtiunea lucidității investigatoare se izbește, prin tradiție, de multe prejudecăți.²

Freud consideră că forțele pulsionale fundamentale ale individului sunt Erosul – ca sistem pulsional hedonic și vital, și Thanatosul – ca sistem distructiv; sau altfel descrise, Erosul ca instinctul vieții sau al dragostei și Thanatosul ca instinctul urii și al morții.

El a fost primul care a operat radical asupra înțelegerii noțiunii de inconștient psihologic într-un dublu sens : pe de o parte, circumscriindu-i cu precizie domeniul, pe de altă parte, stabilind modul și finalitatea cunoașterii ei.

¹ Tudor Amza, op. cit., pag. 148

² Victor Săhleanu, „Psihanaliza : pro și contra, în ”Lupta de clasă” ”, Anul LI, 5, 1971, pag. 76

Demersul cel mai caracteristic al freudismului constă în extinderea determinismului la întreaga viață psihică, sub forma cauzalității absolute. Întemeiat pe analiza a nenumărate cazuri, patologice și normale, **Freud** afirmă, pentru prima oară în acest mod categoric, că în viața psihică nu există nimic arbitrar, nimic întâmplător și nedeterminat, totul, până la cele mai insignifiante gesturi, cuvinte, idei, emoții, având fie o cauză conștientă, fie de cele mai multe ori o cauză ascunsă în structurile adânci ale inconștientului, ca atunci când este vorba de uitări de nume, pierderi de obiecte, greșeli de pronunție, greșeli de scris, substituții de cuvinte, intervertiri de expresii, fenomene pe care el le include în clasa manifestărilor de psihopatologie cotidiană. „Anumite insuficiențe ale psihicului nostru... – spune el – și anumite acte în aparență neintenționate se dovedesc, dacă le supunem examenului psihanalitic, ca fiind perfect motivate și determinate de factori ce scapă conștiinței”.¹

Psihanaliza a avut un impact profund în tot ce înseamnă gândirea modernă, incluzând aici atât literatura și filozofia, cât și concepțiile despre comportamentul criminal. Prin studiile efectuate, **Freud** a încercat să demonstreze existența unei personalități antisociale ce ține de sfera psihologiei normale și să explice mecanismul de formare a acesteia. Pe bună dreptate se consideră că psihanaliza a constituit punctul de trecere de la psihologia criminală la criminologia patologică.²

2. Conceptele de Conștient, Inconștient, Eu, Sine și Supraeu

Ambiția lui **Freud** a fost să deducă structura „aparaturii psihice” exclusiv din studierea clinică a comportamentului omului sănătos sau bolnav, deci cu mijloace proprii psihologiei, edificând, astfel, un sistem explicativ, minuțios elaborat, în scopuri de diagnoză și tratament curativ. Trăvialul deductiv cerut de această construcție a fost desigur enorm el efectuând, prin urmare, disecții psihologice, a făcut într-un fel „anatomie psihologică”, a deschis „viscere psihologice”, printr-o metodă originală ipotetico – deductivă, intuitivă, inductivă și analogică.

¹ S. Freud, „Psihopatologia vieții cotidiene”, Editura Mediarex, 1996, pag.38

² Gheorghe Nistorescu, C. Păun, op. cit., pag. 94

El a început prin a distinge în sfera psihicului două sisteme ierarhizate : inconștientul (sistemul Ics) și conștiința (sistemul Cs), acesta din urmă fiind suplimentat de un preconștient (Pcs).

Inconștientul era considerat acum realitate esențială a psihicului, chiar psihicul însuși. **Freud** spunea că „inconștientul este asemănător cu un cerc mare care ar include conștiința ca pe un cerc mai mic. Nu poate exista fapt de conștiință fără o preparație inconștientă, în timp ce inconștientul se poate lipsi de stadiul conștient, având totuși o valoare psihică. Inconștientul este psihicul însuși în realitatea esențială. Natura sa intimă este la fel de necunoscută ca și aceea a realității exterioare, iar conștiința se informează despre el într-un fel atât de incomplet ca și organele noastre de simț despre lumea exterioară.”

Conștiința pe de altă parte, era privită ca un simplu organ de percepție interioară, fără consistență și lipsit de memorie. Astfel **Freud** spune că această conștiință „nu este decât un organ de simț care permite perceperea calităților psihice (...) Aparatul psihic, care este deschis asupra lumii exterioare prin organele de simț ale sistemului său de percepție, este el însuși lume exterioară pentru organul de simț al conștiinței, care de altfel își găsește în acest raport justificarea sa teleologică.”

Conținutul inconștientului constă dintr-un nucleu de „formațiuni psihice moștenite”, analoage cu instinctele animalelor, la care se adaugă produsele de refulare. Aceste elemente respinse de conștiință nu se împacă însă cu exilarea în inconștient și încearcă în permanență, folosind stratagemă și subterfugii, să revină în arena conștiinței, unde se poate realiza integral plăcerea, conform unui principiu după care s-ar conduce întreaga viață pulsională cu derivatele ei, ținând spre o reducere a tensiunilor energetice.

Conflictul intrapsihic dintre inconștient și conștiință impregnează întreaga viață a individului. „Principiul plăcerii”, propulsat de inconștientul axat pe viața biologică, animală, i se opune „principiului realității”, promovat de conștiința centrată pe viața social – morală a omului, generatoare de constrângeri firești. Presiunile inconștientului asupra conștiinței duc la manifestări morbide, la dramatice tulburări de echilibru sau, cel puțin, la acte de comportament enigmatice, absurde sau ciudate, regizate de motivație ascunsă, abisală.

Evoluând cu obiectivitate ponderea alarmantă a motivației inconștiente, nu numai în comportamentul patologic, dar și în cel cotidian, psihanaliza freudiană își propune să răstoarne în favoarea supremației conștiinței, a rațiunii, a omului sociabil. **Freud** scrie că „întreaga sarcină a tratamentului psihanalitic ar putea fi rezumată în formula : transformarea oricărui inconștient patogenic în conștient”.

Începând din 1920, **Freud** își revizuieste în multe privințe teoria pulsioniilor și teoria referitoare la structura „aparaturii psihice”, care, după cum conchide el, „s-a dezvoltat tocmai

datorită efortului de exploatare a lumii exterioare și care a trebuit, în consecință, să realizeze în structura sa un anumit grad de adaptare”.

De data aceasta el va descrie trei instanțe psihice, antinomice în grade diferite, între care se instituie complexe raporturi dinamice, economice și implicit structurale : Sinele, Eul, Supraeul.

Sinele este cea mai arhaică instanță a psihicului, el conține tot ce este ereditar, dat la naștere, ceea ce este constituțional, instinctele înainte de toate, care își au originea în organizarea somatică și își găsesc aici o primă exoresie psihică, în forme necunoscute nouă. Inconștientul nu mai este acum o instanță, ci o caracteristică a celor trei instanțe, pentru că și supraeul este inconștient, iar eul are și el o dimensiune inconștientă.¹ Sinele este marele izvor de mișcări biologice și psihologice, adică acei stimuli și impulsuri care stau la baza tuturor comportamentelor. Acesta conține libido-ul, întreaga forță a energiei sexuale a individului, ca o „dorință de viață”, difuză și tenace regăsită la toate animalele.² Alături de instinctele, tendințele și înclinațiile primare în a căror constelație un rol determinant îl are instinctul sexual se adaugă instinctele agresive distructive.

Sinele este în permanență inconștient și răspunde numai la ceea ce **Freud** a numit „principiul plăcerii” – dacă te simți bine fă-o.

Constituind partea cea mai veche, mai adâncă și mai ascunsă a vieții psihice, fiind denumită și partea abisală a acesteia, sinele este considerat polul energetic, dinamic, pulsional al întregii personalități și se caracterizează prin tendința de refulare, adică de revărsare în viața conștientă, aflându-se din acest motiv într-un conflict inevitabil și permanent cu eul și supraeul.

Sub influența lumii reale exterioare a mediului înconjurător, o porțiune a Sinelui suferă o dezvoltare specială. Din ceea ce inițial constituia un strat cortical, prevăzut cu organe de receptare a stimulilor și cu dispozitive care acționează ca un ecran protector împotriva stimulilor, ia naștere o structură aparte care, de acum înainte, acționează ca un intermediar între Sine și lumea exterioară. Această zonă a psihicului a luat denumirea de *Eu*.

Ca urmare a conexiunii preexistente dintre stimuli și activitatea motrice (musculară), Eul are sub comanda sa mișcările voluntare, cu rol în autoconservare. Relativ la realitatea din afară, Eul își îndeplinește sarcina luând cunoștință de stimuli foarte puternici (prin fugă), prin interacțiunea cu stimuli moderați (adaptare) și în final, învățând să transforme în avantajul său lumea exterioară (prin activitate).

Eul (Ego) reprezintă conștiința de sine, nucleul personalității, în alcătuirea căruia intră cunoștințele și imaginea despre sine, precum și atitudinile conștiente sau inconștiente despre cele

¹ V. Dem. Zamfirescu, „Câteva prejudecăți despre Freud” în Caietele de psihanaliză , nr. 1, Editura „Jurnalul literar”, 1992, pag. 9

² Tudor Amza, op. cit., pag. 149

mai importante valori sau interese.¹ Eul este acela care asigură echilibrul între instinctele și tendințele profunde ale individului, pe de o parte, și normele primite prin educație și realitatea obiectivă, pe de altă parte.

Lunga perioadă a copilăriei, în decursul căreia ființele umane în devenire rămân sub dependența părinților, lasă după ea, ca un precipitat, închegarea în perimetrul eului a unei structuri speciale, prin care se prelungește influența paternă și maternă. Această structură poartă denumirea de *Supraeu*.

Cea de-a treia instanță a psihicului uman reflectă nivelul de implicație social – culturală a personalității, fiind expresia influenței pe care mediu social și cultural o exercită asupra psihicului. Supraeul reprezintă achiziția cea mai recentă a personalității și în același timp calea pe care acesta suferă influențe de ordin pozitiv sau negativ din partea mediului uman. Ca și Eul, această instanță reprezintă un triumf al elementului conștient, element care devine cu atât mai evident cu cât omul este mai matur, mai sănătos și mai elevat sub aspect social.

Între cele trei instanțe ale psihicului apar stări tensionale, conflictuale, eul fiind supus atacurilor celorlalte două „puteri”, ostile și incompatibile : pulsunile instinctive ale Sinelui și cenzura exercitată de Supraeu. Eul controlează cerințele instinctuale de la nivelul Sinelui, ia decizii privind permisiunea de satisfacere a acestora, prin amânarea satisfacerii în condiții de timp și de timp de mediu favorabile, sau prin suprimarea totală a excitației.

Destinul instinctelor este triplu : satisfacerea imediată ce constă într-o descărcare pulsională (instinctele de la nivelul Sinelui trec de bariera impusă de cenzura Eului și Supraeului), refularea însoțită de dezvoltarea unor formațiuni de substituție, de simptome morbide (instinctele nu pot trece dincolo de cenzură și sunt reprimare la nivelul Sinelui) și sublimarea ce constă în canalizarea într-o activitate derivată, investiția de energie fiind denaturată pentru creația artistică, științifică, sportivă sau pentru alte activități de ordin social superior (în acest caz instinctele sunt transformate de către Eu într-o formă care să poată depăși cenzura Supraeului).

Pulsunile stocate la nivelul inconștientului pot răbufni sub diferite nuanțe și manifestări, străbătând astfel cenzura pe care o instituie Eul și Supraeul. Aceste răbufniri pot consta în anumite manifestări din primii ani de copilărie, mai ales comportamentele violente și de nesupunere; în vise, care nu sunt decât forme deghizate ale unor trăiri interioare ce pot fi descifrate; lapsusuri de vorbire sau de scris, ce apar mai ales în momente de oboseală sau de distracție; în așa numitele acte ratate „complexe” de diferite feluri; activități de analiză psihică pe care se întemeiază metoda psihanalitică.

¹ Gheorghe Nistoreanu, C. Păun, op. cit., pag.95

Din cele arătate se observă că freudismul profesează o concepție dinamică asupra personalității, structura acesteia fiind înțeleasă, ca rezultat al interacțiunii dintre forțele psihice interne și condițiile mediului extern, concepție net superioară celor anterioare și care – după cum apreciază mulți specialiști – nu și-a epuizat încă posibilitățile.

3. Conținutul teoriei psihanalitice

Psihanaliza nu se limitează la constatări de fapte, ci în mod invariabil și necesar trece la interpretarea lor în lumina unui principiu general, interpretarea fiind, după cum remarcă **Daniel Lagache**, „actul psihanalitic prin excelență”, prin care se exprimă interdependența faptelor conform unei concepții deterministe în care, examinându-se efectele (simptomele) se caută cauzele, după un model deductiv, care duce la variabilele dependente de la variabilele independente. „Scopul nostru – spune **Freud** – este acela al științei în general : noi vrem să înțelegem fenomenele, să le legăm unele de altele și, în cele din urmă, să sporim pe cât posibil puterea noastră asupra lor.”

Contribuția psihanalizei freudiene la dezvoltarea gândirii criminologice este greu de evaluat, datorită caracterului vast și evolutiv al operei sale.¹

În concepția lui **Freud**, diferența dintre infractor și noninfractor s-ar situa la nivelul Supraeului, în sfera Sinelui și Eului neexistând deosebiri semnificative. Pulsunile organice antisociale, tendințele criminogene ar fi astfel prezente la toți indivizii. Acestea rămân ascunse în pliurile cele mai profunde ale personalității individului, fiind controlate și stăpânite pe măsura dezvoltării acestuia și trecerii la faza adultă de către Eu, care se desăvârșește în permanență, datorită experiențelor succesive trăite de individ în cursul procesului de maturizare, prin structurarea conștiinței morale (a Supraeului). **Freud** consideră că structurarea Supraeului este marcată îndeosebi de procesul de indentificare, de amintirea tatălui asociată ideii de bine și rău, ca și regulile de morală proprii grupului familial în care individul se dezvoltă. Supraeul este cel care dictează Eului, acesta din urmă supunându-se sau nu ordinului de a controla și stăpâni pulsunile Sinelui.²

Așadar un Supraeu supradezvoltat constituie, în opinia lui **Freud**, o sursă a comportamentului criminal.

Teoria sexualității reprezintă capitolul cel mai îndrăzneț, dar și cel mai spinos al psihanalizei. Cercetările și elaborările teoretice ale lui **Freud** în acest domeniu, deși întemeiate pe date clinice de

¹ Valerian Cioclei, „Manual de criminologie”, Editura All Beck, București, 1998, pag. 122

² Rodica Mihaela Stănoiu, op. cit., pag. 164

necontestat, au întâmpinat o opoziție continuă și multiformă, mergând de la exprimarea unor naive perplexități sau de la în îndreptățite problematizări de ordin științific, până la injurii, anatemă și boicot, tacit sau manifest.

Pusă în fața unor acuzații și obiecții diverse între care aceea de „pansexualism”, **Freud** și-a apărat netulburat punctul de vedere, continuând să vorbească și să trateze deschis problemele sexualității umane.

Susținând determinismul sexual al nevrozelor și în bună măsură al comportamentului uman de toate zilele, **Freud** s-a găsit la un moment dat în fața unor dificultăți de ordin teoretic, cât și practic, retrospectivul psihanalitic ducând întotdeauna la identificarea unor evenimente traumatice (traumatisme psihice, trăiri șocante) care se localizau în copilărie și se legitimau ca factori determinanți ai tulburărilor conduitei omului. Toată lumea privea însă copilăria ca pe o vârstă a inocenței a purității desăvârșite, considerând-o străină de orice coloratură sexuală.

Freud a pornit de la premisa (axiomatică) că perversiunile (adică tot ce, chiar și în expresie lingvistică comună, se recunoaște a fi „aberație sexuală”) țin de manifestările sexualității, indiferent dacă le considerăm normale sau patologice, fiind guvernate în mod vădit de ceea ce el a numit „principiul plăcerii”.

Atenția se concentrează asupra numeroaselor manifestări de acest gen la copil, dezvoltându-se o teorie a autoerotismului și a zonelor erogene, făcându-se distincție între genital și sexual și trăgându-se concluzia că, din moment ce este un adevărat „pervers polimorf”, copilul trăiește o viață sexuală sui generis, divizată în studii caracteristice, în conformitate cu zona erogenă de predilecție (orală, anală, genitală). Actul suptului, de pildă, echivalează cu actul sexual propriu-zis al adultului.

Freud nu se limitează însă la „lărgirea” noțiunii de sexualitate, în sensul extinderii acesteia până la sugar, ci invocă determinismul sexual și în legătură cu întreaga activitate umană, fie ea economică, științifică, politică sau artistică. Civilizația, cultura în general, sunt privite ca rezultat al sublimării instinctului sexual care, în loc să-și cheltuiască energia de care dispune (libido) în felul în care îi este propriu, o canalizează în alte direcții, spre procese secundare, în urma unor constrângeri exterioare, de ordin social, educativ, transformând-o în acest fel și obținând satisfacții substitutive în domenii care nu mai țin de fapt de „principiul plăcerii” ci de „principiul realității”.

Analiza freudiană consideră „evenimentele din prima copilărie” ca hotărâtoare pentru evoluția psihică viitoare a individului. Tot în această perioadă a copilăriei, ca urmare a unei prime fixații a libidoului spre un „obiect sexual” exterior, apare și se dezvoltă „Complexul lui Oedip”.

Teoria psihanalitică desemnează prin „Complexul lui Oedip”, în esență, atracția sexuală manifestată de individ față de mamă și dorința corelativă de suprimare a tatălui, dorință născută dintr-un sentiment obscur de gelozie. Concret această atitudine dublă a copilului poate fi observată

prin grija pe care el o are pentru mama sa să-i acorde o „atenție” exclusivă, în timp ce orice apropiere a tatălui îl contrariază, îl neliniștește.

Complexul lui Oedip marchează un moment din evoluția libidoului la băieți; la fete el se numește „Complexul Electra” întrucât raporturile cu cei doi părinți se inversează. **Freud** susține că toți oamenii trec, în perioada copilăriei, printr-un astfel de complex chiar dacă el este obscur.

În perioada în care a scris „*Totem și tabu*”, **Freud** se află în faza absolutizării instinctului sexual, în acest context, el proiectând „Complexul oedipian la scara umanității : păcatul originar constă în uciderea tatălui și posedarea mamei, crime ce au dat omenirii o perpetuă conștiință a vinovăției. Complexul lui Oedip capătă astfel valoarea unei explicații universale : „...în complexul lui Oedip găsim începuturile simultane ale religiei, moralei, societății și artei, în deplină concordanță cu constatările psihanalizei că acest complex formează nucleul tuturor nevrozelor, în măsura în care am reușit noi să-l înțelegem”.¹

Vinovăția și anxietatea determinate de aceste sentimente trebuie să fie rezolvate, pentru ca tânărul să devină un om sănătos psihologic. Cel care-și reprimă ostilitatea față de tată își va redirecționa ostilitatea în altă parte, ajungând la comiterea unor acte violente. Atunci când însă acest complex este rezolvat cu ajutorul psihanalizei, individul poate curma ostilitatea sa devenind, conștient de obiectul real al agresiunii.

Complementar complexului oedipian sau Electra se dezvoltă alte două complexe : „complexul de castrare” și „complexul familial”. Primul privește teama pe care copilul o are față de tatăl său ca acesta să nu exercite represalii asupra lui; al doilea se referă la poziția copilului în structura familiei – copiii mai mari sunt geloși pe noii născuți, simțindu-se de afecțiunea părinților (până când ei trec nevoia de la părinți la frații mai mici – băieții trec de la mamă la soră, iar fetele de la tată la frate).

După cum se poate observa, explicațiile freudiene în legătură cu „evenimentele din prima copilărie” au influențat teoriile privind personalitatea antisocială (modul de structurare al acesteia), iar explicațiile privind nevrozele, în general, au fost preluate de „teoria criminalului nevrotic”².

În plus, tehnica de „transfer” propusă de **Freud** în terapia analitică a fost preluată de criminologia clinică și utilizată în tratamentul delincventului. Transferul este cel mai important dintre mecanismele generale ale inconștientului. El desemnează situația în care obiectul propriu al unei tendințe este substituit de către un alt obiect, potențialul energetic al elementelor refulate găsind o altă cale de actualizare decât cea obișnuită ei. Concret, transferul privește atât dorințele, atracțiile, cât și aversiunile, respingerile. De aceea, el condiționează echilibrul nostru psihic profund. Procesul

¹ S. Freud, „*Totem și tabu*”, Editura Mediarex, 1996, pag. 145

² Valerian Cioclei, op. cit., pag. 123

inconștient de transfer, constată **Freud**, se poate orienta fie asupra unui obiect sau, fie în legătură cu o tendință apropiată.

Transferul poate explica unele dintre simptomele nevrotice, spre exemplu, zoofobia, fobia de animale, care rezultă dintr-un transfer al fricii față de un animal de la un cu totul alt obiect.

Referiri directe la fenomenul criminal în opera freudiană nu abundă deoarece el nu s-a preocupat în mod nemijlocit de acest subiect. Însă referiri de acest gen putem găsi și în lucrarea „Totem și tabu”, ce aparține din punct de vedere cronologic perioadei medii a creației freudiene.

Analizând câteva tabuuri, dintre care unele au relevanță criminologică (uciderea), **Freud** consideră că transgresarea acestora reprezintă satisfacerea unor dorințe refulate și, plecând de la aceasta, ajunge chiar la o interesantă fundamentare a sistemului represiv.

„Dacă unul a reușit să-și satisfacă o dorință refulată, este obligatoriu ca toți ceilalți tovarăși de comunitate să se simtă animați de aceeași tentație; pentru a o reprima, trebuie sancționată cutezanța celui vinovat, și adesea se întâmplă ca actul pedepsirii să le dea celor care îl execută prilejul de a comite, la adăpostul expierii, același fapt nelegiuit. Este aici unul dintre principiile fundamentale ale sistemului penal omenesc, care decurge în mod firesc din ipotetica identitate dintre dorințele refulate și cele ale acelor însărcinați să răzbune societatea.”¹

Dorința este însă o expresie a instinctului, ceea ce duce la ideea că actul criminal, ca orice transgresare a tabuului, are o origine instinctuală. La aceeași concluzie ajunsese și un alt cercetător (**Frazer**), pe care **Freud** îl citează, arătând că opiniile acestuia intră în acord cu propriile lui argumente : „Legea nu interzice omului decât ceea ce el ar fi capabil să facă sub presiunea unora dintre instinctele sale (...). Dacă nu ar exista înclinații rele, nu ar exista crime, iar dacă nu ar exista crime, ce nevoie ar fi să le interzicem?”²

O altă categorie de referiri, mai mult sau mai puțin directe, la fenomenul criminal, o găsim în studiile publicate de **Freud** în perioada „maturității” : „Dincolo de principiul plăcerii” și „Eul și sinele”.

În această perioadă a gândirii freudiene apare o nouă teorie a instinctelor. **Freud** sesizează o proprietate generală a instinctelor, și anume : compulsiunea la repetiție. Pe baza acesteia instinctul este definit ca : „o tendință inerentă a organismului viu de a reproduce o stare din trecut la care el a fost obligat să renunțe sub influența forțelor exterioare perturbatoare, un fel de elasticitate organică(...) expresia inerției vieții organice.”¹

¹ S. Freud, „Totem și tabu”, Editura Mediarex, 1996, pag. 86

² S. Freud, op. cit., pag.145

¹ S. Freud, „Dincolo de principiul plăcerii”, Editura „Jurnalul literar”, 1992, pag. 55

În acest context, se constată o opoziție categorică între „instinctele eului” care tind către moarte, pe de o parte, și instinctele sexuale pe de altă parte. Se conturează astfel un dualism antagonist : Eros – Thanatos.

Erosul reprezintă categoria instinctelor vieții care tind la „complicarea” și menținerea acesteia. În cadrul acestei categorii, instinctele sexuale sunt reprezentative, dar nu singurele.

De cealaltă parte, Thanatos reprezintă categoria instinctelor morții având „funcția de a readuce organismul la starea anorganică”. Sadismul este reprezentantul principal al acestei categorii.²

Noua teorie asupra instinctelor aduce indirect o nouă posibilitate în explicarea crimei care, așa cum am văzut anterior, în opinia lui **Freud**, este de natură instinctuală. Pe lângă varianta sexuală apare și varianta morbidă, unde „responsabilitatea” crimei aparține tendinței umane spre agresiune și distructivitate, expresii extravertite ale instinctului morții. Aceste concluzii sunt desprinse indirect din opera freudiană.

În clasificarea pe care o face psihanaliza infractorilor un loc important îl ocupă criminalul care a săvârșit infracțiunea datorită complexului de vinovăție.³

„Constatarea că intensificarea acestui sentiment inconștient de vinovăție poate face dintr-un om un criminal, a constituit o adevărată surpriză. Și totuși, faptul este neîndoielnic; la mulți criminali îndeosebi la tineri, poate fi descoperit un puternic sentiment de culpabilitate., anterior și nu consecutiv crimei, sentiment care a constituit mobilul crimei. S-ar părea deci că respectivul trăiește posibilitatea legării acestui sentiment de ceva real și actual ca pe ușurare.”¹

Potrivit concepției freudiene, complexul de vinovăție favorizează comiterea crimei, deoarece unii indivizi ar suferi de un sentiment de vinovăție atât de puternic, încât, devenind insuportabil, face ca pedeapsa să vină ca o eliberare. Aceasta ar explica de ce unii infractori își „semnează crima” pentru a fi cât mai repede descoperiți, de ce mărturisesc foarte ușor faptele comise sau își arogă fapte pe care nu le-au comis. Zbuciumul lăuntric al acestui tip uman, în care crima sălășluiește în cele mai profunde ascunzișuri ale ființei sale, o găsim, de altfel, genial descrisă în romanul „*Crima și pedeapsa*”, numeroase pagini din literatura criminologică fiind consacrate examinării afinității dintre **Dostoievski** și **Freud**.

Această ultimă variantă explicativă a crimei a fost reluată mai târziu de teoria criminalului nevrotic.

² S. Freud, „Eul și sinele în caiete de psihanaliză”, pag. 131

³ Gheorghe Nistoreanu, C. Păun, op. cit. , pag.96

¹ S. Freud, „Eul și sinele” în „Caietele de psihanaliză”, pag. 131

4. Teorii psihanalitice post – Freudiene

Freud nu a fost un criminolog. Preocupările sale în legătură cu mecanismele psihologice care declanșează comportamentul infracțional au fost mai degrabă episodice. În schimb, viziunea sa asupra acestor mecanisme a influențat în mare măsură cercetările criminologice ulterioare, rezultând un număr important de teorii al căror model etiologic este psihanalitic sau psihologic.

August Aichhorn un psiholog orientat psihanalitic, susține existența mai multor surse alternative pentru declanșarea actului criminal, bazându-se pe anii de experiență din instituțiile pentru delicvenți.

În urma studiilor întreprinse, a constatat că mulți copii din instituția sa aveau supraeul subdezvoltat, astfel că, din punctul său de vedere, criminalitatea și delicvența erau, în principal, expresii ale unui Sine neregulat. **Aichhorn** a atribuit aceasta faptului că părinții copiilor respectivi ori lipseau din viața lor, ori nu-i iubeau, astfel că aceștia au eșuat în formarea atașamentului intim necesar unei dezvoltări normale a Supraeului. El și-a bazat tehnicile de tratament, pentru acești copii, pe crearea unui mediu plăcut și fericit, în așa fel încât să promoveze tipul de identificare cu adulții pe care copiii eșuaseră să le exprime mai devreme.

Aichhorn a utilizat noțiuni referitoare la nevroze și psihoze pentru a explica anumite componente antisociale. Acesta consideră că, deși mediul social îl influențează pe individ, acesta nu trece la săvârșirea faptei penale decât dacă este predispus în această direcție. Această predispoziție a numit-o „delicvență latentă”.

Fr. Alexander și H. Staub au elaborat cea mai cunoscută variantă a teoriei criminalului nevrotic, teorie expusă în lucrarea acestora „*Criminalul și judecătorii săi*” publicată în anul 1929 la Viena.

În viziunea celor doi cercetători, criminalitatea poate fi clasificată în următoarele trei categorii :

- 1) Criminalitatea imaginară, care transpare în vise, fantezii sau acte ratate;
- 2) Criminalitatea ocazională, specifică persoanelor și situațiilor în care Supraeul suspendă instanța sa morală, în urma unei vătămări sau amenințări iminente pentru eu (cazurile în care conduita criminală este consecutivă unui șantaj, unei amenințări, ori unei stări apropiate de legitima apărare)
- 3) Criminalitatea obișnuită – această categorie cuprinde la rândul ei trei tipuri de criminali :

- a) criminali organici, a căror personalitate ține de psihiatria clasică (bolnavi mintal care prezintă alterări ale capacității de discernământ ori lipsa acestuia)
- b) criminali normali, caracterizați prin aceea că sunt sănătoși din punct de vedere psihic, dar sunt socialmente anormali; aceștia fac parte, de regulă, dintr-o colectivitate criminală și se comportă conform moralei acesteia; nu reprezintă conflict între Eu și Supraeu
- c) criminali nevrotici, respectiv cei care acționează în funcție de mobiluri inconștiente; Eul este învins de Sine care scapă determinării Supraeului; în aceste cazuri, se constată existența unui sentiment de vinovăție, însoțit de angoasa pedepsei; criminalul nevrotic resimte pedeapsa ca pe o justificare morală, ca o autorizare a recidivei; doar gândul criminal este suficient pentru a dezvolta sentimentul de culpabilitate și nevoia de pedeapsă.

Una dintre cele mai importante teorii psihanalitice pentru analiza criminologică a comportamentului infracțional aparține lui **Alfred Alder**(1870-1937), care a devenit cunoscut în urma inventării conceptului de „complex de inferioritate”.

Teoria lui **Alder** pleacă de la sentimentul de inferioritate al individului, care declanșează dorința acestuia de a-și depăși condiția proprie, în contextul unor relații de compensare sau supracompensare. Din acest motiv, teoria sa a fost comparată cu „filozofia puterii” a lui **Friedrich Nietzsche**, cu care, însă nu are prea multe elemente comune. În timp ce **Nietzsche** este atras în principal de puternicul superman, **Alder** acordă mai mare importanță slăbiciunii umane. Când individul devine conștient de carențele sale, încearcă să le compenseze ajungând uneori la supracompensare. În acest fel, bălbâitul **Demostene** orientându-și toată energia în lupta împotriva acestui handicap, a devenit un mare orator, iar **Beethoven**, depășindu-și surzenia accentuată de care suferea, a creat opere nemuritoare. Legea compensației în natură este recunoscută de multă vreme și pusă în legătură cu conceptul de sublimare a lui **Freud**.

În cazul în care diferența nu este depășită, sentimentul de inferioritate poate degenera în complex de inferioritate. Acest concept a devenit unul din cele mai convenabile mecanisme de interpretare a comportamentului uman, mai ales că acest complex poate fi atribuit oricărei persoane. Inferioritatea este un concept relativ și de aceea totdeauna va exista un domeniu în care un om se va simți inferior altuia, fie că e vorba de vârstă, sex, fizic, inteligență, rasă, clasă socială sau nivel de pregătire.

Complexul de inferioritate poate conduce la săvârșirea de infracțiuni, deoarece aceasta este o cale extrem de facilă ca individul să atragă asupra sa atenția opiniei publice, în acest fel compensându-și psihologic propria inferioritate.

În contrast cu psihanaliza lui **Freud**, care apare ca fiind sofisticată, **Alder** are tendința să renunțe prea ușor la bogăția complexității vieții psihologice pe care psihanaliza tocmai o câștigase. Se relevă faptul că **Alder** ia în considerare doar partea rațională a fenomenelor pe care le descrie și nu poate vedea dincolo de determinismele raționale ale comportamentului uman.

O anumită influență asupra criminologiei au avut și tipologiile constituite pe baze psihanalitice. **Carl Gustav Jung** (1875-1960) joacă un rol important în acest domeniu, în principal datorită introducerii tipului psihologic și conceptelor sale de introvertit și extrovertit.

C. G. Jung a fost unul dintre primii discipoli ai lui **Freud**. La puțin timp după ce cade sub influența psihologiei alderiene, **Jung** se separă însă de **Freud** și inițiază cercetări autonome prin care încearcă să dezvolte unele aspecte ale teoriei și practicii psihanalitice.

Aportul lui la psihanaliză, după cum am subliniat și anterior, constă în introducerea noțiunilor de introversiune și extraversiune, care caracterizează două tipuri de bază ale psihologiei umane, și în aprofundarea noțiunii de „inconștient colectiv” prezentă în nucleu la **Freud** însuși.

În ceea ce privește tipologia intro – extraversiune, **Jung** pleacă de la considerația că **Freud** a limitat etiologia nevrozelor la tulburări de ordin sexual, restrângând inconștientul la un conținut refulat care privește sexualitatea. **Jung** recunoaște valabilitatea teoriei sexualității, dar o consideră ca exprimând un singur punct de vedere, printre altele posibile. Într-adevăr, arată **C. G. Jung, A. Alder** a demonstrat că în ceea ce privește dinamica persoanei și inconștientul, realitatea și explicația acestora pot fi întemeiate și din punctul de vedere al trebuinței de dominare.

De asemenea, **Jung** arată că în ceea ce privește noțiunea de libido, ea trebuie lărgită de la înțelesul de „energie sexuală în facultatea sa de transformare și evoluție”, pe care i l-a dat **Freud**, la înțelesul de ansamblu al instinctelor dominate, printre care și instinctul de putere.

Considerând, așadar, libido-ul ca o energie instinctuală, generală, **Jung** ajunge totodată să susțină teza potrivit căreia acesta, libido-ul se manifestă diferit la diverși indivizi, după cum predomină un aspect sau altul al său. În acest sens, inconștientul capătă un conținut variabil, în funcție de care se poate vorbi de tipuri diferite de nevroză, iar în psihologia normală, de temperamente diferite. **Alder**, spre exemplu, arată **Jung**, descrie o serie de nevroze în care indivizii sunt preocupați să-și asigure o supremație iluzorie a persoanei lor în baza exacerbarii sentimentului de sine. **Freud**, pe de altă parte, consideră că nevroticii sunt într-o stare de dependență nu față de ei înșiși, ci față de obiectele importante care sunt mama, tatăl etc.; în acest caz, forța determinantă a dinamicii persoanei este considerată a fi dată de către obiect, iar nu de către subiect.

Jung, bazat pe aceste observații, încearcă să cuprindă ambele atitudini explicative pentru a stabili o tipologie psihologică : el numește tip introvertit, tipul psihologic la care domină tendințele eului și tip extrovertit, tipul la care domină tendințele obiective(obiectuale).

Tipul introvertit se definește ca un caracter meditativ , rezervat, care nu abandonează ușor valorile intelectuale, morale etc.; dimpotrivă le apără; tipul extravertit este tipul omului „deschis”, adaptabil la cele mai diverse situații, impetuos etc.

O altă interpretare, influențată de tipologia lui **Jung** aparține lui **H. Eysenck**. Încercând să demonstreze existența unei personalități specifice infractorului, **Eysenck** consideră că principala cauză a criminalității trebuie văzută în eșecul unei anumite componente a personalității de a se comporta acceptabil din punct de vedere moral și social. **Eysenck** ajunge la concluzia că tipul extravertit manifestă o mai redusă condiționare și apare mai frecvent printre infractori.

5. Importanța și limitele teoriei

După analiza principalelor aspecte ale psihanalizei freudiene, se impune o scurtă apreciere asupra valorii ei teoretice și aplicative, pentru a-i putea înțelege mai bine locul ce-i revine în cadrul orientărilor din psihologia contemporană.

Realmente, psihanaliza a fost și continuă să rămână și astăzi una dintre teoriile cele mai controversate, în jurul căreia avem de a face cu atitudini și puncte de vedere din cele mai diverse, unele fiind chiar diametral opuse. Ea se bucură de o arie largă de răspândire și exercită o puternică influență nu numai în domeniul psihologiei, ci și în domeniile cvasitotalității științelor umaniste.

În același timp, aceasta nu este o concepție căreia să i se poată întoarce pur și simplu spatele, ignorând-o sau aruncând-o peste bord, după cum nici nu poate fi îmbrățișată și asimilată integral și necritic în corpul concepției materialist – dialectice despre lume și viața.

În emiterea judecăților de valoare asupra psihanalizei, se cuvine să avem în vedere următoarele două considerații de principiu :

- a) acesta este un produs al ideologiei burgheze aflate în etapa sa de criză, determinată de criza internă a sistemului capitalist (Freud însuși mărturisește că asupra modului de

înțelegere de către el a naturii umane a avut o influență deosebită criza morală, a speranțelor și idealurilor, căreia îi căzuse victimă societatea în care trăia el.;

- b) psihanaliza este, în esența ei, una din variantele psihologiei occidentale, care fondată de pe poziții absolutizante, metafizice, nu poate fi capabilă să dea o rezolvare obiectiv – științifică tuturor problemelor care privesc organizarea psihocomportamentală a omului.

Având foarte clare în minte aceste considerente de principiu, ne putem apropia de corpul faptic și de edificiul teoretic al psihanalizei, fără teama de a ne lăsa prinși, în mod pasiv și necritic, în mrejele ei, desprinzând și reținând, totodată, ceea ce este peren și valoros.

Care sunt aspectele pozitive care merită a fi reținute și valorificate?

În primul rând, trebuie reținute aspectele de ordin aplicativ, atât terapeutic, cât și profilactic. Inițial, psihanaliza se constituie ca o metodă și ca o practică psihoterapeutică, ce părea a oferi mari speranțe în vindecarea deliberată și dirijată a principiului catarsis-ului (al ușurării și reducerii tensiunii interne prin consonarea cu evenimentele unei acțiuni – de exemplu piese de teatru – derulate în fața subiectului). Metoda pe care o concepe **Freud**, deși foarte anevoioasă – cerând o pricepere deosebită din partea analistului, timp îndelungat de aplicare, repetarea ședințelor de un număr infinit de ori – are la bază un sâmbure rațional și, deci, poate fi reținută în ansamblul procedurilor psihoterapeutice.

Și, în clinică, o metodă chiar dacă are, statistic vorbind, o eficiență terapeutică mai redusă, ea nu trebuie eliminată.

Evidențiind sursele posibile ale unei nevroze și unul din mecanismele posibile de producere a ei, psihanaliza dezvoltă o serie de indicații și sfaturi cu valoare profilactică foarte importantă. Cea mai plauzibilă dintre toate este recomandarea de a se evita acumularea unor tensiuni emoționale, a unor efecte de frustrare și refulare dincolo de anumite limite de intensitate, pentru a putea fi prevenită explozia nevrotică. Această recomandare, bine înțeleasă și aplicată, nu poate duce decât la obținerea unor rezultate pozitive, atât în procesul educativ, cât și în raporturile interpersonale în cadrul colectivităților.

În al doilea rând psihanaliza are o serie de aspecte pozitive și în plan teoretic. Are meritul de a fi una dintre cele mai mari teorii psihologice, impunându-se ca un cadru de referință în istoria psihologiei. Nici o abordare a naturii și organizării psihocomportamentale a omului nu poate fi desfășurată fără o raportare la psihanaliză. Meritul teoretic cel mai important al acestei orientări rezidă în următoarele patru puncte principale :

- a) demonstrarea sistematică și argumentată a caracterului real al componentei inconștiente a psihicului și impunerea acestei componente ca obiect permanent al cercetării științifice. Astăzi este unanim acceptată ideea că o teorie psihologică exhaustivă nu poate fi elaborată

fără includerea laturii inconștiente și fără admiterea rolului activ și important al acestei laturi în condiționarea comportamentului;

- b) relevarea caracterului dinamic și contradictoriu al vieții psihice; de aici decurge și caracterul activ și mediat psihic al comportamentului extern;
- c) relevarea caracterului sistemic și ierarhizat al vieții psihice, opunându-se imaginii simpliste, plate pe care o crează psihologia introspecționistă de factură asociaționistă;
- d) demonstrarea rolului esențial al componentei efectiv – motivaționale în reglarea comportamentului și în realizarea unei adaptări optime a individului la solicitările mediului ambiant. Psihanaliza a arătat pentru prima dată, în mod concret, că influențele externe nu se înfăptuiesc pasiv în structura internă a individului și nu determină automat reacțiile lui de răspuns, ci ele se ciocnesc și se refractă prin stările proprii de necesitate, fiind „învăluite” de trăiri emoționale pozitive sau negative. Astfel, adaptarea devine un proces complex, multifazic, care implică rezolvarea unor situații problematice, a unor stări conflictuale, surmontarea unor obstacole etc.

În jurul acestui proces au fost puse în evidență o serie de fenomene și mecanisme psihologice, care au permis adâncirea înțelegerii modului de organizare și desfășurare a comportamentului. Așa sunt, de pildă, fenomenele de asimilare – acomodare, de cenzură și filtrare, de obișnuire și echilibrare, precum și ansamblul mecanismelor zise de apărare a Eului, care astăzi sunt foarte bine subsumabile clasei mecanismelor de autoreglare. Din întregul teoriei psihanalitice se degajă ideea justă sub raport metodologic și fertilă sub raport practic (educațional și medical), că omul este o realitate concretă, cu stări de motivație proprii care-și pun amprenta din interior asupra liniei sale de conduită.

Nesatisfacerea acestor stări de motivație introduce, inevitabil, în sfera afectivă o doză mai mare sau mai mică de tensiune. Cunoașterea acestei încărcături tensionate devine esențială pentru organizarea influențelor educaționale, modelatoare asupra individului.

Dincolo de aceste laturi pozitive și valoroase, psihanaliza este grevată de serioase limite, care ne determină s-o privim critic, cu circumspecție.

Limita cea mai importantă este de ordin metodologic. Prin aceasta înțelegem faptul că la baza psihanalizei stă o concepție filozofică de factură metafizică, unilateral – absolutizată. Așa cum am văzut, ea a apărut ca o reacție la psihologia introspecționistă care nega existența oricăror procese psihice neconștiente, absolutizând conștiința. Dar, la rândul său, psihanaliza se dezvoltă în direcția absolutizării inconștientului, a rolului său determinant în dinamica întregii vieți psihice. Din nou, ca și în cadrul celorlalte curente psihologice mecaniciste sau idealiste, un element al sistemului este

izolat din contextul său firesc de integrare, transformat în absolut și considerat alfa și omega ansamblului vieții psihice.

Cum prin natura conținutului său, inconștientul este alcătuit în cea mai mare parte din tendințe, pulsioni, trebuințe și instincte primare, înnăscute, prin absolutizarea rolului lui, psihanaliza comite o a doua eroare fundamentală în interpretarea psihicului uman, și anume – reduționismul biologic. Psihanaliza ne apare ca o grosolană biologizare a psihicului uman.

Tot ca o consecință logică a caracterului mecanicist – metafizic al platformei metodologice pe care se situează, decurge și o a treia limită, considerată foarte serioasă chiar de către discipolii lui **Freud**, anume absolutizarea rolului instinctului erotico – sexual, al libido-ului. Freudismul este o concepție pansexualistă, care încearcă să explice și să deducă nu numai componentele individuale simple, cotidiene, ci și formele superioare ale activității sociale din dinamica libido-ului. Evident o asemenea pretenție este absurdă, lipsită de orice temei atât logic cât și experimental.

O a patra limită esențială, și tot de ordin metodologic, constă în pretenția pe care o revendică psihanaliza de a fi nu numai o teorie psihologică particulară ci și o doctrină generală despre om și societate, în diversitatea laturilor și formelor lor de manifestare.

Aici eroarea se dublează. În primul rând, avem o eroare de psihologizare a realității sociale; în al doilea rând, avem o eroare de psihologizare reduționistă – toate aspectele vieții sociale fiind reduse la dinamica unui singur segment al vieții psihice – segmentul inconștientului.

La aceste limite mari, de principiu, se adaugă altele mai de detaliu, care încarcă și mai mult dosarul psihanalizei. I se reproșează astfel mare discrepanță care există între edificiul teoretic – extrem de amplu și impunător – și baza experimentală, faptică. Doar foarte puține din ideile și tezele sale sunt întemeiate pe date experimentale riguroase.

În ansamblu, sistemul teoretic rămâne abstract, arbitrar speculativ. Lucrările de psihanaliză impresionează pe cititor mai mult prin ineditul terminologiei și prin deschiderea pe care, chipurile, o creează către aspectele ascunse, enigmatice ale vieții lui interioare, decât prin argumentarea și forța faptelor. De asemenea, este inacceptabilă pretenția psihanalizei că psihicul are un determinism intern propriu, ireductibil la determinismul exterior : un fapt psihic este determinat tot de un fapt psihic, și deci el trebuie explicat numai prin raportare la fapte și mecanisme psihice. (Determinismul intrapsihic este o teză, în esență, idealistă)

În sfârșit, o altă limită a psihanalizei o constituie admiterea, în sfera psihică, a unui determinism de tip rigid, liniar : cauză – efect, potrivit căruia toate manifestările comportamentale, oricât ar părea de banale sunt absolut necesare, riguros determinate. Nimic nu se produce în plan comportamental și fără să aibă vreo semnificație.

Absolutizarea acestui gen de determinism a dus uneori la bagatelizarea a înseși producerii psihanalitice. În ciuda scrupulozității și perseverenței aplicării ei, căutările acestor cauze „ascunse” rămân de foarte multe ori fără rezultat.

Capitolul IV

TEORIA PERSONALITĂȚII CRIMINALE

1. Conceptul de personalitate criminală

Criminologia – spre deosebire de alte discipline umaniste – abordează personalitatea umană din perspectiva implicării acesteia în problematica etiologiei și profilaxiei manifestărilor infracționale, căutând să dea răspuns la întrebări atât de dificile ca : cine e infractorul? cum apare și spre deosebire de alții adoptă modelul comportamentului criminal? Conceptul de personalitate a infractorului a suferit, în evoluția criminologiei, interpretări diferite, aproape fiecare autor având propria sa definiție, propriul lui punct de vedere asupra personalității.¹

Din multiplele cercetări asupra criminalului, atât cele de criminologie generală, cât și cele de criminologie specială (psihologie criminală) ori, mai ales, cele de criminologie clinică² rezultă că între criminal și noncriminal nu sunt deosebiri de natură, ci de grad. Potrivit acesteia, și unul și altul sunt împinși la acțiuni și activități de anumite nevoi, mobilul, și unul și altul sunt ajutați sau neajutați de anumite capacități, de anumite acte de voință, etc. Aceste elemente psihice, fizice și altele la criminali sunt uneori mai puternice, de exemplu impulsurile, mobilurile – agresivitatea, sexualitate – și altele mai slabe – de exemplu voința, stăpânirea de sine și altele.

Pe această linie de gândire s-a observat că nu toate aceste elemente psihice stau toate pe același plan și nu trebuie observate în mod izolat, ci pe ansamblu și, îndeosebi, în felul cum se grupează, că mai importantă este „constelația” lor, spre exemplu impulsuri puternice și voință slabă ; asemenea constelații și structurări au un anumit accent de durată și stabilitate, de exemplu, la recidiviști aceste elemente sunt mai vădite.¹ Se mai constată că unii recidiviști comit uneori aceleași

¹ H. J. Eisen, „Crime and personality”, London, 1964, pag. 2-3

² J. Pinatel, „Traite de criminologie”, PUF, Paris, 1956

¹ I. Oancea, „Probleme de criminologie”, Editura All, 1998, pag. 149

crime și că dovedesc precocitate în manifestările criminale; ei manifestă un fel de înclinație spre crimă și, mai ales, spre anumite crime; totodată, aceștia arată persistență pe calea criminalității și ocolirea muncii, neîncadrare în rândul oamenilor cinstiți, dovedesc pericolozitate socială, fiindcă au o înclinație și pornire spre crimă.

Astfel de trăsături și manifestări caracterizează pe criminali și îi deosebesc de noncriminali. Dar deosebirea, nu este după cum am mai spus, de natură, criminalii nu sunt o altă speță de oameni, ci o deosebire de grad sau de prag, care caracterizează pe criminali.

Crima – spune **Pinatel** – este un act omenesc, iar criminalii sunt oameni ca și noncriminalii, dar ei se disting de alții deoarece comiterea crimei este expresia unei diferențe de grad, deci cantitativă și nu calitativă; există o diferență de grad între psihismul criminalilor și acela al noncriminalilor.²

Cercetarea criminologică trebuie să scoată în evidență tocmai aceste deosebiri de grad, care caracterizează pe criminali. În felul acesta, criminalul este o persoană care se deosebește totuși de noncriminal, este o personalitate înclinată spre crimă, adică o personalitate criminală.

Această problemă a trăsăturilor de bază și specifice criminalilor a fost sesizată de mult în criminologie, îndeosebi de criminologia clinică și în special în problema etiologiei crimei. Autori ca **Pinatel, Di Tulio, Kinberg, De Greeff** și alții au cercetat și au formulat, pe baza acestor trăsături, teoria personalității criminale. S-au menționat trăsături psihologice caracteristice la criminali, cum sunt: agresivitatea, egocentrismul, indiferența afectivă, lipsa de inhibiție și altele.³

La problema trăsăturilor personalității criminale s-a ajuns în criminologie după ce s-a parcurs un drum lung și ocolit. În știința criminologiei s-a pus mereu întrebarea de ce infractorul nu se oprește de la comiterea crimei nici de teama oprobriului social, care înconjoară pe criminal, nici de teama pedepsei ce urmează după comiterea faptei. S-a răspuns, criminalul este lipsit de prevedere, criminalul nu are stăpânire de sine, nu are putere de inhibiție a pornirilor sale antisociale etc. S-a dovedit că aceste trăsături sau capacități psihice nu sunt suficiente ca să oprească pornirea criminală. Criminologia modernă, îndeosebi criminologia clinică, au scos în evidență trăsături ale criminalului care sunt mai puternice decât lipsa de prevedere, inhibiția etc. și datorită cărora criminalul nu se oprește de la comiterea faptei criminale, trăsături cum sunt: agresivitatea, egoismul sau altele de natura acestora din urmă, care – împreună – fac ca un criminal să prezinte o stare de pericol social în sensul că acesta este înclinat să comită crime.

² J. Pinatel, op. cit., pag. 391

³ Ion Oancea, op. cit., pag. 149

2. Conținutul teoriei personalității criminale a lui J. Pinatel

Cea mai ambițioasă dintre ipotezele avansate în cadrul orientării psihologice aparține criminologului francez **Jean Pinatel**.

Preluând ceea ce, în opinia autorului constituie elementele pozitive ale teoriilor despre criminal, mai ales viziunea dinamică asupra instanțelor personalității de la psihanaliză și abordarea diferențială a mecanismelor și proceselor criminogene ale trecerii la act din varianta psihomorală. **J. Pinatel** construiește o teorie explicativă centrată în jurul conceptului de personalitate criminală.¹

J. Pinatel respinge însă teza existenței unei diferențe de natură între infractor și noninfractor. După cum am arătat în secțiunea anterioară **J. Pinatel** susține existența unei diferențe de grad între personalitatea infractorului și personalitatea noninfractorului ca și, între diferitele categorii de infractori de la ocazional la recidivistul înrăit. Sub acest aspect teoria lui **J. Pinatel** este ceva mai moderată decât a predecesorilor săi.

Pentru a se pune în lumină această diferență de grad este necesar să se evidențieze acele trăsături psihologice care determină transformarea asentimentului temperat în asentiment tolerat și mai apoi trecerea la act.

Sintetizând ceea ce cercetările criminologice relevaseră până atunci, **J. Pinatel** consideră că nici una din trăsăturile frecvent întâlnite la infractori nu este suficientă prin ea însăși să imprime o anumită orientare antisocială personalității. Numai o reuniune a unor astfel de trăsături într-o constelație conferă personalității un caracter specific și îi imprimă o anumită orientare.

Această constelație de trăsături ar reprezenta nucleul central al personalității criminale, care apare ca o rezultată și nu ca un destin. Autorul consideră că trăsăturile frecvent întâlnite la infractori sunt: egocentrismul, labilitatea psihică, agresivitatea, indiferența afectivă.

În cele din urmă, vom analiza, în lumina concepției lui **Pinatel**, aceste trăsături care stau la baza personalității criminale.

A. Egocentrismul. Egocentrismul, ca trăsătură a persoanei, se caracterizează prin tendința de a raporta totul la propria persoană, atât din punct de vedere afectiv, cât și cognitiv. În anumite limite, egocentrismul privește conservarea de sine, afirmarea de sine. Sub raport mintal, persoana își face o imagine pozitivă despre sine, ea considerând că propria persoană este punctul de reper pentru toate sentimentele, emoțiile, toate raportându-se la sine și pentru sine. Dar, procedând

¹ R. M. Stănoiu, op. cit., pag. 127

astfel, omul se rupe de realitatea imediată și cade în subiectivism, nerecunoscând importanța lumii înconjurătoare, îndeosebi lumea socială, ceilalți oameni.

Ecogenicul își minimalizează defectele și insuccesele, își maximizează calitățile și insuccesele, iar atunci când greșește în loc să-și reconsidere poziția, atacă cu virulență.

Sub raport afectiv, se dezvoltă exagerat sentimentul de afirmare proprie, iar când acesta nu reușește, se dezvoltă invidia și mânia pentru ceilalți oameni. Se ajunge la sentimentul de frustrare, disperare, orgoliu, vanitate, tot atâtea stări afective, care împing pe om la izolare sau conflict cu oamenii.¹

Aceste stări pot evolua într-o direcție psihotică, spre mânie, paranoia etc. De multe ori egocentrismul se poate asocia cu egoismul, care înseamnă punerea intereselor proprii mai presus de interesele altora, ale celorlalți oameni, ale societății.

Egoismul înseamnă lipsa sentimentului de simpatie și generozitate față de alți oameni. Egogenicul, marcat și de egoism, ajunge ușor la conflict cu ceilalți membri ai societății și la comiterea de infracțiuni, fie infracțiuni contra persoanei – amenințare, vătămări corporale ai moralei, fie infracțiuni contra avutului – înșelăciuni, falsuri etc.

Egogenicul, bazat pe tendința de afirmare de sine și a intereselor proprii, se poate asocia și cu diferite trăsături de la alte tipuri de infractori, cum este infractorul agresiv, infractorul lacom, doritor de înavuțire etc., iar tendințele spre comitere de infracțiuni devin tot mai puternice, îndeosebi infracțiunile contra persoanei. Chiar și la tipurile de infractori sexuali, infractori profesionali – recidiviști – etc., egocentrismul joacă un rol stimulator și declanșator de infracțiuni.

În ceea ce privește rolul egocentrismului (și egoismului) în stimularea, declanșarea și trecerea la comiterea crimei, este evident că tendința egocentristă (și egoistă) este mai puternică și învinge orice tendință de opunere la crimă, orice tendință de reținere de teama oprobriului social sau de teama amenințării cu pedeapsa. Teamă de oprobriu sau de pedeapsă este mai mică în comparație cu orgoliul, vanitatea, tendința de dominare, intoleranță ori aroganță, alimentate de egocentrismul criminalului.

B. Labilitatea. Trecerea la comiterea unei crime este favorizată și stimulată de o altă

trăsătură de bază a criminalului, anume labilitatea. Denumirea acestei trăsături provine de la cuvântul latin „labilis”, care înseamnă ceva ce se ține într-un fir de păr”, a fi gata să cadă, a se rupe,

¹ J. Pinatel, op. cit., pag. 480

a aluneca.¹ Este vorba de o structură psihică și morală, care este opusă structurii solide, structurii stabile.

Structura labilă este o structură slabă, schimbătoare, , cu voință slabă, cu putere de stăpânire slabă și nestatornică. O asemenea structură poate să cuprindă mai multe planuri, cum ar fi: a) afectivitatea, supusă unor fluctuații; b) prevederea redusă și nesigură; c) inițiativa, însoțită de renunțare; d) puterea de voință șovăitoare și schimbătoare; e) influențabilitate și sugestibilitate pronunțate; f) luarea de hotărâri pripite și apoi părăsite; g) relații de prietenie cu alți oameni, trecătoare și schimbătoare; h) labilul este ca un lichid fără formă care ia forma vasului în care se toarnă.¹

Labilitatea este influențată și de tipurile de criminali. La criminalul normal, neafectat de tulburări psihice deosebite, labilitatea se manifestă în anumite limite acceptabile, dar la criminalii cu tulburări emoționale și la care nici nivelul de inteligență nu este ridicat, labilitatea este mai slabă și trecerea la comiterea unei crime este mai ușoară. Ea este pronunțată și la tipul de criminal impulsiv; de asemenea se constată și o lipsă de control al stărilor emoționale. În cazurile de stări psihopatice, nevrotice, de asemenea, labilitatea este slabă, iar trecerea la comiterea unei crime este mai ușoară.

C. Agresivitatea. În procesul de trecere la comiterea unei infracțiuni (crime) trăsătura agresivității infractorului joacă un rol important. De regulă, cele mai multe infracțiuni constau într-o faptă pozitivă – se face ceva –, într-o acțiune comisivă (se lovește, se sustrage), care presupune trei etape (luarea hotărârii, înlăturarea temerii de opoziția opiniei publice și al pedepsei prevăzute de lege), agresivitatea intervine în etapa a treia, etapa ultimă, adică la trecerea la săvârșirea concretă a faptei (când se lovește, se sustrage un bun etc.) Atare acțiuni presupun forță și acte de agresiune.

Agresivitatea este o formă de manifestare a unei tendințe, a unui instinct existent în lumea animală și cea umană, anume tendința sau instinctul de combatere (combativ), care constă în acte de înlăturare a unor obstacole ce intervin în momentele de împiedicare a animalului sau omului de a-și consuma hrana, apa etc., pentru satisfacerea unei nevoi (foame, sete, apărare de un pericol etc.). În atare situații agresivitatea este utilă în limite necesare. În cazul comiterii unei crime, agresivitatea se

¹ J. Pinatel, op. cit., pag. 493

¹ J. Pinatel, op. cit., pag. 494

folosește în limite depășite și în scopuri antisociale. Agresivitatea devine un factor de pericol social, manifestându-se printr-un comportament violent și distructiv.

Agresivitatea este, după teoria criminologică, de mai multe feluri: autoagresivitate ce constă în îndreptarea caracterului agresiv spre propria persoană exprimându-se prin automutilări, tendințe de sinucidere, agresivitate fiziologică (adică forța fizică, forța fiziologică a omului), care este influențată de emoții mari, pasiuni, de factori sociali (conflicte sociale etc), agresivitatea patologică, în cazul persoanelor psihopatice sau psihotice (epilepsie, beție, în cazul unor maladii mintale).

Pinatel mai distinge două forme ale agresivității: ocazională și profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate și violență; este întâlnită cu precădere în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent durabil, care se relevă ca o constantă a personalității infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, constant.

Agresivitatea se dezvoltă în cazul împiedicării satisfacerii unor trebuințe, dorințe (când nu se poate ajunge la obiectul care ar satisface acea dorință). O asemenea obstrucționare provoacă emoții vii, tulburare, mânie, și prin aceasta, agresivitatea crește. Nu sunt lipsite de importanță cazurile de frustrări, de lipsire violentă de un obiect care ar satisface unele nevoi (materiale sau morale), care conduc apoi la tulburări morale mai intense. Agresivitatea, ca structură psiho-fizică, devine un motiv și o mijlocire de comitere de infracțiuni.

În criminologie s-au studiat și mecanismele fiziologice și emoționale ale agresivității, constatându-se căi de intensificare și agravare a faptei ce se comite prin ajutorul agresivității, încât, uneori, ea devine greu de stăpânit. Astfel, s-a arătat că în caz de mânie se ridică presiunea arterială, se produce accelerarea pulsului, accelerarea respirației etc.

D. Indiferența afectivă. Indiferența afectivă este o stare fizico-psihică ce devine o

trăsătură caracteristică a unor criminali, stare care favorizează trecerea la săvârșirea unei crime. Ea constă în absența unor emoții și sentimente de omenie ce privesc relațiile dintre oameni. Este vorba de emoții și sentimente de simpatie, prietenie între oameni, datorită cărora oamenii nu-și fac rău unul altuia sau unii altora. Acestea creează o sensibilitate a omului față de semenul său, emoții și sentimente de participare la bucuria și durerea altuia, dar mai ales o sensibilitate morală, adică o sensibilitate la ceea ce este bine și rău pentru altul. Aceste stări afective sunt mijloace de solidaritate primară între oameni și mijloace de netrecere la săvârșirea de infracțiuni.

Criminologia modernă, mai ales criminologia clinică, prin J. Pinatel, au dezvăluit că o trăsătură importantă a criminalului este lipsa acestor stări afective, este așa-numita indiferență afectivă, inclusiv indiferența morală a criminalului, trăsături care generează sau favorizează săvârșirea de infracțiuni. Adică în cazul în care infractorul a învins oprobriul public față de comiterea unei infracțiuni, dacă a învins teama de pedeapsă ce îl amenință, el ar putea să se rețină de la comitere, datorită sentimentului de milă față de victimă, datorită rezistenței sale afective (durerea, suferința victimei). Dar în cazul criminalului stăpânit de indiferența afectivă, stăpânit de lipsă de milă, el nu mai întâlnește nici o piedică emotiv-morală și trecerea la săvârșirea infracțiunii.

Indiferența afectivă relevă ideea că infractorul este lipsit de inhibiția necesară pentru a se opri de la comiterea crimei, inhibiție pe care o aduce suferința altuia. Cercetările psihiatrice au arătat că la tipurile de criminali perversi există o răutate, o inafectivitate.

Originile indiferenței afective pot fi un deficit bio-constituțional moștenit.

Perversiunea criminalului izvorăște din plăcerea morbidă ce i-o provoacă suferința altuia. Dar aceste origini pot fi și de ordin educativ și de mediul social. În familiile în care părinții au atitudini și comportări dure, cu acte de violență frecvente, copiii seamănă cu părinții. **De Greef** a cercetat cazuri patologice, unde fiind vorba de crime grave (pasionale), criminalul își impune un proces de inhibiție afectivă, un proces care înăbușă manifestarea emoțiilor și sentimentelor de simpatie și milă pentru alții, ca apoi să poată săvârși fapta mai ușor. Este un proces de stingere a emoțiilor și sentimentelor de bine pentru oameni, un proces de „sălbăticire” afectivă.¹

Referindu-se la rolul fiecăruia dintre cele patru componente ale nucleului personalității, **Pinatel** le atribuie următoarea distribuție: agresivitatea joacă un rol de incitare, fiind o componentă activă, celelalte trei – egocentrismul, labilitatea, indiferența afectivă au rol de a neutraliza inhibiția trecerii la act prin împiedicarea subiecților de a lua corect în considerare aprecierea socială ori sentimentul de compasiune și simpatie pentru altul.

Cu alte cuvinte, rolul lor este de a da cale liberă de manifestare a agresivității. Pe bună dreptate **Pinatel** observă că, în general, există tendința de a se atribui totul agresivității, trecându-se în umbră rolul negativ toate celelalte componente ale personalității, deși, în realitate, comportamentul delincvențial devine de cele mai multe ori posibil tocmai inexistenței frânelor care în mod obișnuit inhibă la indivizi normali starea de agresivitate.

¹ J. Pinatel, op. cit., pag. 512

El mai observă, de asemeni, în mod întemeiat că fiecare din cele patru componente negative ale personalității se pot înfățișa cu grade de intensitate diferite: în hiper, mezo sau hipo – fără a viza prin aceasta domeniul patologiei mentale, deci fără a interesa sectorul psihiatric.

Pinatel susține că existența personalității criminale este supusă unor două condiții: o primă condiție, care deja am sesizat-o, întrunirea tuturor trăsăturilor de mai sus, (egocentrism, agresivitate, labilitate, indiferență afectivă) și o a doua condiție, persoana respectivă să prezinte o stare de pericol social, o stare periculoasă. Autorul menționează că în 15% pentru infractori starea periculoasă este episodică, trecătoare, că pentru 20% ea este cronică, iar pentru 55% ea este marginală; din această categorie se recrutează cei mai mulți infractori recidiviști sau ocazionali.

Starea de pericol, după cum susține **Pinatel**, este o stare de “temibilită”, de amenințare, stare care inspiră teamă pentru alte persoane și pentru ordinea publică, anume pericolul de a comite crime. “Temibilitatea” este o stare de “perversitate” constantă și activă a delincventului, o stare de amenințare cu o crimă, pe care o poate provoca acesta; în alți termeni, starea de pericol provine din existența unei capacități criminale, adică o capacitate de a comite crime¹.

Conceptul de stare de pericol are două laturi, după cum accentuează **Pinatel**, una, gradul de periculozitate, de capacitate criminală, capacitatea de a comite crime și, alta, incapacitatea de a se adapta social, de a pune frâne pornirilor sale criminale și, în funcție de acestea, necesitatea de a aplica o măsură (represivă, preventivă, educativă etc.). Cu alte cuvinte, criminalul are capacitate de a comite crime, dar nu are capacitatea de a se integra social și de a avea o conduită bună; de exemplu, el este un vagabond, un recidivist și nu muncește regulat. De aici, sarcina criminologiei clinice de a determina, mai întâi, un diagnostic asupra stării de pericol sau asupra capacității criminale a perversității sale și, în al doilea rând, de a determina prognosticul criminalului, comportarea lui în viitor și a capacității de adaptare socială, de îndreptare, prescriindu-se mijloacele de tratament, conforme datelor asupra capacității criminale.

Starea de pericol sub aspectul capacității criminale poate avea forma cronică sau permanentă și forma iminentă. Forma cronică exprimă o stare psihologică și morală cu caracter antisocial de durată și o stabilă, ca un fel de “stare civilă”. Ea poate fi de o intensitate mai mare, cum este la criminalii de profesie; ea poate fi orientată într-o singură direcție, cazul când se comit infracțiuni de aceeași natură (omor – omor). Forma iminentă a stării de pericol, a capacității criminale există în

¹ J. Pinatel, Criminologie, Dallaz, Paris, 1963, pag. 409-410

etapa în care se pregătește comiterea crimei, când această comitere este gata să se producă, similară cu o stare de “febră”.¹

Starea de pericol sub aspectul capacității criminale poate fi mare, iar sub aspectul adaptării sociale a delincventului aceasta poate să fie mică. Cele două laturi ale stării de pericol nu se dezvoltă paralel. De aici grija unui diagnostic exact, conform cu realitatea și grija unui pronostic, de asemenea exact, conform cu realitatea stării criminalului.

Studiile realizate de **Pinatel** au reliefat și alte aspecte psihologice ale criminalului care vin să întregescă conceptul de personalitate criminală.

În primul rând sunt evocate trăsăturile emotiv-active cum sunt trebuințele și tendințele, care sunt elemente dinamice, elemente determinante la acțiuni și activități; aici trebuie menționate diferite mobiluri și motive psihice. În această privință se afirmă cu putere că atât criminalii, cât și noncriminalii sunt împinși la fapte de trebuințe și tendințe (foame, afirmare de sine, combativitate, teamă, mânie, sentimente, pasiuni etc.). Dar, ceea ce caracterizează pe criminal este că la acesta, aceste trăsături sunt excesive, nestăpânite, datorită cărora criminalul nu se poate stăpâni. Mai este și voința slabă, lipsa de putere de inhibiție. În plus, criminalii sunt caracterizați și prin trăsături de temperament excesive: impulsivitate, insensibilitate, excitabilitate etc., tot atâția factori subiectivi care conduc la crimă. Tot aici amintim trăsăturile psihopatice și neurotice, care la criminali sunt mai frecvente decât la noncriminali.

O trăsătură de bază, caracteristică criminalului, este și nivelul scăzut de inteligență. În cercetările asupra criminalului se subliniază în mod constant nivelul mintal redus. După felul crimelor, se constată: cei ce comit furturi, 34% sunt debili și 26% sunt înapoiți mintal, că cei ce comit omoruri 47% sunt debili mintali și 26% sunt mărginiți, că cei ce comit violuri 50% sunt debili mintali și 50% sunt înapoiți mintal.

Aspectul psihologic al criminalului, susține **J. Pinatel**, trebuie completat și cu alte elemente. Astfel, nivelul de cunoștințe, nivelul de instrucție al criminalului este, în general, scăzut. Acest lucru se exprimă în numărul mare de analfabeți în rândurile criminalilor, numărul mare de absolvenți de numai 1-3 clase școlare elementare, în numărul mare de delincvenți care au întrerupt sau abandonat școala. De aici unele consecințe negative privind nivelul scăzut de cunoștințe referitoare la normele de conduită socială, nivelul scăzut de pregătire profesională și altele.

S-au abordat și alte aspecte privind viața psihică a criminalului. **Pinatel** menționează unele forme de evoluție psihică și socială, în sensul că persoana umană parcurge, în dezvoltarea și

¹ J. Pinatel, op. cit., pag.411

maturizarea sa, un proces care conduce la deplina maturizare. Or, la unii criminali se observă o stare de imaturitate socială, ce se manifestă prin: neînțelegerea și necunoașterea răspunderii sale față de alți oameni, prin neluarea în seamă a intereselor altora, refuzul admiterii că dorințele lor au unele limite, anume dorințele, interesele altor persoane; hoțul, agresivul, violatorul nu înțeleg, nu admit că și victima are anumite drepturi.

Pinatel susține că există anumite componente psihice comune la infractori, și anume: nesuportarea vreunei constrângeri și ordini în viața lor, control de sine slab, impulsuri puternice și nestăpânite, egoism, absența oricărei bunăvoințe pentru alți oameni, nerecunoașterea crimei comise. La acestea se mai adaugă instabilitatea afectivă și sărăcia intelectuală.

Criminalii, după comiterea faptei criminale, sunt urmăriți și cercetați penal, sunt trași la răspundere penală. Tragerea la răspundere presupune, mai întâi, responsabilitate, anume capacitatea mintală de a-și da seama de fapta făcută, apoi culpabilitate, adică înțelegerea că-i vinovat, apoi imputabilitate, adică înțelegerea că atribuirea faptei criminale i se face lui fiindcă el a săvârșit-o, că fapta săvârșită i se impută, se pune pe seama celui care a comis-o, că acesta trebuie să răspundă penal, adică trebuie să suporte pedeapsa ce i se aplică și să o execute.¹ Or, criminalii, ca trăsături specifice, nu văd și nu înțeleg aceste procese și stări psihice, cum le înțeleg oamenii necriminali, organele de urmărire penală și judecătorești. Criminalii le înțeleg așa cum le-au trăit ei, adică subiectiv, nu obiectiv, așa cum s-au desfășurat și petrecut. Criminalii, în general, au responsabilitatea, au capacitatea mintală, dar mai socotesc că fapta săvârșită de ei este o faptă de „facere de dreptate”, cu de la sine putere, că ei au suferit frustrări, de aceea au comis crima, că nu sunt vinovați, că nu se poate și că nu-i drept să li se impute fapta și să răspundă penal. Din acest punct de vedere, criminalii resping reproșul, imputabilitatea, vinovăția și răspunderea penală.

Cum spune **Pinatel**, viața interioară a criminalului, așa cum este trăită de acesta, nu coincide cu viața acestuia văzută de alții – autorități sau societate. Din păcate, în anumite cazuri dramatice, de exemplu, în caz de condamnare pe nedrept, aceștia, uneori, au dreptate.

Teoria, expusă pe larg de **Jean Pinatel**, sistematic și argumentată științific, prezintă o importanță deosebită fiind una din teoriile încheiate și complete din criminologia modernă europeană. Ea are o contribuție serioasă la procesul științei criminologiei. Desigur, ea poate fi criticată și este criticată, dar construcția ei esențială rămâne.

3. Limitele și criticile aduse teoriei personalității criminale

Pe fondul confruntărilor de idei din deceniile 7 și 8, nu surprinde că paradigma explicativă a personalității criminale și a curentului clinic care îl fundamentează, dominată până în deceniul 6, devine ținta unor reproșuri în care se întâlnesc atât partizanii noii criminologii, cât și reprezentanții tendinței neoclasice în politica penală.¹ Astfel sunt cuprinse o serie de erori de principiu ale teoriei personalității și anume mai întâi, se încearcă a se desluși etiologia (cauzalitatea) unui fenomen prin excelență social, cum este al criminalității prin termeni precumpănitori psihologici.

Este adevărat că **J. Pinatel** admite în etiologia actului criminal și factori sociali, ca dovadă că se preconizează că diagnosticul criminologic al conduitei infracționale se compune din combinarea influențelor biologice și psihologice cu cele sociale², dar nu este mai puțin adevărat că în ansamblul construcției teoretice a criminologiei clinice rolul factorilor biopsihologici este într-atât de puternic încât covârșește influențele sociale ale formării personalității inadaptate.

Trebuie adăugat că pozițiile teoretice ale criminologiei clinice sau deficitare și în sensul că trăsăturile biopsihologice ale personalității înclinate spre comportament infracțional, adică acele care formează „nucleul central”; ne sunt prezentate ca fiind trăsături biopsihice ale unei personalități de natură statică și aproape aistorică și asocială. Or, trăsăturile biopsihice ale personalității umane mai mult sau mai puțin înclinată spre comportament antisocial sunt esențialmente dinamice, condiționate fundamental, în ultimă instanță, de istorie, de ansamblul vieții economice și sociale.

S-a pus în discuție, de asemenea, validitatea postulatelor fundamentale ale criminologiei clinice : personalitate criminală, tratament, resocializare. Întrucât adevăratele cauze ale criminalității nu se află la nivelul structurilor de personalitate, centrarea criminologiei pe studiul infractorului nu și-ar avea sensul. Argumente de ordin moral, etic, juridic, sunt aduse împotriva diferitelor metode de tratament, care ar leza libertatea și integritatea fizică și psihică a infractorului. Eficiența practică a criminologiei clinice este, de asemenea, contestată. Cercetările de evaluare realizate în ultimii 20 de ani au arătat că efectul diferitelor terapii de resocializare asupra ratei recidivei este similar cu acela

¹ Ion Oancea, op. cit., pag. 90

¹ M. R. Stănoiu, op. cit. , pag. 174-175

² J. Pinatel, „Traite de droit penal et criminologie”, tome III, pag. 437-438

al pedepselor tradiționale, adică minim. Aceste rezultate i-au făcut pe unii cercetători¹ să declare că „nimic nu mai merge”, că tratamentul este un veritabil eșec, iar resocializarea o idee greșită.

Reprezentanții tendinței neoclasice reproșează, dimpotrivă, că ideile criminologiei clinice au dus la un liberalism exagerat în locurile de deținere, la o devalorizare a sancțiunii penale, iar pe un plan mai general a însăși ideii de justiție.

Giacomo Canepa, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți contemporani ai curentului clinic, arată că se impune o revedere a conceptului de personalitate, din perspectiva dualismului Kantian dintre fenomen (aparența obiectului examinat) și noumen (realitatea necunoscută a acestui obiect).

Alături de definiția metodologică pe care clinicienii au privilegiat-o, **Canepa**² pledează pentru o definiție euristică aptă să exprime mai exact finalitatea examenului clinic. Într-o atare perspectivă, inspirată de definiția „personalității” a lui **Allport**, comportamentul antisocial, ca expresie a inadaptării individului la mediu ar putea fi aprofundat, prin analiză „extensivă și globală” a sistemelor dinamice prin care se efectuează adaptarea. **Canepa** consideră, astfel, că primul principiu pe care se sprijină cercetarea fundamentală în criminologie se identifică cu conceptul de personalitate. Studiindu-se la nivelul fiecărui individ componentele biologice, psihologice și socio – culturale în cadrul unei orientări, fie metodologice, fie fenomenologice, se vor decela factori multipli ai conduitei antisociale.

Referindu-se la unele din cercetările efectuate la Genova, **Canepa**¹ arată că persistența în conduita antisocială este în strânsă legătură cu anumite trăsături psihologice ca impulsivitatea, indiferența afectivă, egocentrismul, scepticismul. Interpretarea acestor rezultate în lumina teoriei lui **Pinatel** și a conceptului de „delicvență tipică” a lui **Mailloux** au evidențiat necesitatea de a depăși stadiul simplei descrieri a trăsăturilor de personalitate, în direcția unui examen aprofundat a acestor trăsături, ca „expresie simptomatică a unui conflict”.²

O încercare de revizuire critică o sesizăm și la **Pinatel**³, care insistă asupra caracterului dinamic al personalității ce trebuie privită în mișcare, în acțiune, prin intermediul proceselor criminogene. În cadrul acestor procese, rolul factorului social apare pregnant, **Pinatel** considerând

¹ R. Mortison, „What works? Questions and answers about prison reform, intelectual the public interest”, nr. 35, 1974, pag. 22-54

² G. Canepa, „La personalite criminelle, en Revue internationale de criminologie et de police technique”, no 1, 1987, pag. 29

¹ G. Canepa, op. cit., pag. 31

² G. Canepa, op. cit., pag. 32

³ J. Pinatel, „Criminologie clinique et : a delinquebce et adaptation, juveniles, Rapport au 26e Cours international de criminologie”, Pau , Bayonne, San Sebastian 5-12

criminalitatea ca o maladie morală a „societății criminogene” caracterizată printr-o profundă deteriorare a valorilor fundamentale.⁴ Implicându-se în anumite limite, în controversa dintre „criminologia tradițională” și „noua criminologie”, **Pinatel** consideră că știința nu poate opera fără ipoteza deterministă, totodată, dreptul penal nu poate fi conceput în afara principiului liberului arbitru. Pentru **Pinatel** deci, conduita criminală trebuie apreciată în termeni de probabilitate, în timp ce reacția socială se analizează într-o perspectivă deterministă”.⁵

4. Alte coordonate psihologice ale personalității infractorului

Particularitățile psihice ale făptuitorului iau parte nemijlocit la constituirea personalității criminale, cunoașterea temeinică a acestora prezentând un mare interes în criminologie atât în plan etiologic cât și profilactic.

Pentru caracterizarea personalității criminale, criminologia folosește mai ales trăsăturile psihice esențiale și anume acelea care vizează temperamentul, aptitudinile și caracterul – considerate ca formând structura personalității.

Temperamentul – așa numita fire a individului – indică capacitatea individului și felul de a răspunde la stimuli interni și externi, exprimându-se în capacitatea de încordare, concentrare nervoasă, autocontrol și evoluează pe o scară de valori care pleacă de susceptibilitate și impulsivitate până la stăpânirea de sine și calm. El este considerat ca reprezentând latura dinamică a activității nervoase și a comportamentului, fiind fundamentul psihologic al aptitudinilor și caracterului, propriu și distinctiv pentru fiecare individ.¹

În criminologie, temperamentul este luat în accepțiunea unei particularități de formă și nu de conținut a personalității, același comportament putând dezvolta tipuri diferite de caracter. În mod excepțional, izbucnirile de temperament pot interesa însă chiar conținutul personalității criminale, atunci când starea de impulsivitate sau agresivitatea însăși generează chiar tipul de comportament criminal(de pildă, în cazul violenței psihopatologice).

Aptitudinile – denumite și complexe funcționale sistematizate – privesc însușiri ale individului care pot facilita reușita sau chiar condiționează posibilitatea realizării unor acțiuni fizice

⁴ J. Pinatel, „La societe criminogene”, Paris, Calman, Levi, 1971, pag. 29-30

⁵ J. Pinatel, „Le phenomene criminel”, Paris, Edition M.A., 1987, pag. 10

sau proiecte intelectuale. Pentru criminologie, prezența aptitudinilor este legată atât de problematica generală a adaptării sociale, cât și de studierea tendinței actuale spre profesionalizare a unei părți a criminalității ori de modul ei de a opera (modus operandi).

Caracterul reunește ansamblul însușirilor psihice și morale ale individului – manifestate în regim de oarecare stabilitate, fiind considerat nucleu al personalității, expresia concentrată a individualității psihice și morale a persoanei.¹

Sunt cunoscute două tipuri de caracter, după cum trăsăturile fundamentale ale acestuia au tendința de a se exprima în exterior ori de a se interioriza: tipul extravertit-deschis, comunicativ, jovial, sociabil și intravertit-închis, orientat spre propriul eu, aparent mai puțin sociabil și mai puțin comunicativ. Criminologia nu a reușit să implice diferitele tipuri de caracter în etiologia infracțiunii. Interesant este totuși de semnalat că în formele lor extreme de manifestare, extrovertirea tinde spre manifestări caracteristice bolnavilor maniacali, pe când introvertirea tinde spre autismul schizofrenic. Caracterul – în general – este influențat de temperament și atitudini, dar procesul formării sale este foarte complex, asimilarea aptitudinilor și valorilor socioculturale și transpunerea lor într-un cadru strict personal, stabil și echilibrat (- în bine sau în rău -) realizându-se pe parcursul întregii perioade de formare a personalității – din copilărie și până în pragul vieții adulte – printr-o implicare directă de natură existențială, necesarmente individuală.

Între temperament – aptitudini și caracter se formează strânse corelații la nivelul oricărui tip de personalitate și, cu atât mai mult, la personalitățile criminale.

Criminologia relevă – sub acest aspect – efectul cu totul nefast pe care îl joacă – de pildă – în cazul devianței de violență, corelarea unei impulsivități nestăpânite cu aptitudinea fizică dezvoltată (forța, abilitatea, viteza de reacție) și caracterul „rău” al făptuitorului. Dominanta întregii corelații și cea care dă până la urmă coloratură personalității o constituie însă caracterul.

În această privință, modelul „personalității criminale” avansat de **J. Pinatel** – axat pe egocentrism, agresivitate, lipsă de afectivitate și labilitate – cu recunoașterea faptului că în acest context agresivitatea are un rol dinamizator, este de natură a sugera nu numai ideea creditării temperamentului cu un rol foarte important în ansamblul exprimărilor comportamentale, dar și de a angaja pe o bază mai complexă și diferențială modul de corelare și manifestare a diferitelor comportamente ale personalității în procesul adaptării sau dezadaptării sociale.

Deficiențele de natură psihică interesează atât devianța psihopatologică, cât și pe cea psihomorală, justiția penală fiind deseori confruntată cu necesitatea distingerii celor două situații, fie în domeniul rezolvării problemelor vizând răspunderea penală și a determinării gradului de

¹ Narcis Giurgiu, „Elemente de criminologie”, Editura Chemarea, Iași, 1992, pag. 188

¹ Narcis Giurgiu, op. cit., pag. 189

vinovăție, fie al luării unor măsuri de ocrotire chiar față de persoane care nu se fac vinovate de săvârșirea unor infracțiuni, dar prezintă pericol social din cauza unor maladii psihice.

Criminologia este interesată atât în studiul nevrozelor cât și a psihopatiilor care gravitează la limita dintre licitul și ilicitul penal, psihozele rămânând în domeniul specific de interes al psihiatriei.

Nevrozele. Problema relațiilor dintre nevropați – suferinzi conștienți a unor conflicte intrapsihice(nevroza astenică, psihastenia, isteria și altele mixte, având la bază tulburări funcționale psihogene relativ ușoare și reversibile) și delicvență este discutabilă. În general, se admite că nevrozele având un caracter inhibitor marcat împiedică, iar nu stimulează trecerea la actul criminal. Ceea ce nu împiedică însă ca delicvența să nu fie perfect compatibilă cu simplele tendințe nevrotice sau psihonevrotice, care au fost relevate în cadrul unor anchete, în Franța, pe mai mult de jumătate din 500 de tineri delicvenți examinați.¹ Astfel hiperemotivii au apărut destul de numeroși, temperamentul lor corespund unei forme atenuate de nevroză a fricii(nevroze d'angoisse) și care invadând tot individul până la obnubilarea înțelegerii îl poate conduce la acte din cele mai stupide(ca, de pildă, fuga automobilistului de la locul accidentului, legitima apărare imaginară etc.).

Printre psihastenici – indolenți și inactivi – se găsesc mulți vagabonzi, prostituate, homosexuali utilitari etc. Aceștia furnizează un important contingent de delicvenți, fără o personalitate solidă, pe care unele doctrine criminologice îi declară atinși de labilitate. Trebuie menționată aici și importanța mitomanilor – mici isterici a căror manifestări exterioare pot fi foarte apropiate celor ale schizoizilor. Foarte inventivi și abili aceștia livrează adevărați specialiști în simularea unor agresiuni ori atentate la putoare. Trebuie deci să reținem că nu atât nevrozele propriu-zise cât tendințele nevrotice par să aibă importanță în criminologie.

Psihopatiile sunt extrem de răspândite printre delicvenți și reprezintă în accepțiunea restrânsă deficiențe psihice care nu înlătură discernământul critic(ca și nevrozele), dar prezintă o serie de atitudini structurate anormal, motiv pentru care conduita acestora se exprimă intens și foarte variat în plan infracțional. Fiind lipsiți de simț moral(psihopatiile mai fiind denumite „confruntare cu cei din jur”) – adeseori conflictul devenind pentru ei o sursă de satisfacție – sunt incapabili de o adaptare perfectă și de durată la mediul familial, sau de microgrup social. În genere, spre deosebire de nevropați, psihopații nu-și cunosc și nici recunosc boala și, în genere, nu sunt considerați bolnavi mental decât în sens larg.

Specialiștii consideră psihopatia ca o entitate limitrofă normalului, în care trăsătura dominantă o formează tulburările de adaptare familială și socio-profesională. Faptele penale comise de psihopați sunt realizate cu luciditate și atrag răspunderea penală(ca și în cazul nevropaților), cu

¹ V. G. Stefani și G. Levasseur, op. cit., pag. 168

rare excepții stabilite pe cale de expertiză psihiatrică, - când se constată totuși absența responsabilității.

Specialiștii sunt de acord că este greu de stabilit legătura dintre psihopatie și o anume tipologie de delicvență.¹ Statistica relevă totuși indivizi cu trăsături schizoide orientându-se spre delictele care presupun abilitate, ca: abuzul de încredere, escrocheria și indivizi marcați de trăsături paranoide orientându-se spre acte de răzbunare și pseudoprosituție (tipul agresiv-revendicator), furt, crimă pasională sau delictul politic.

În literatura noastră, se menționează implicarea psihopaților care se manifestă prin instabilitate, impulsivitate, reactivitate normală față de exigențele vieții, încăpățănare, înclinație spre perversiune, toxicomanie în săvârșirea unor infracțiuni de furt, vagabondaj, parazitism, escrocherii – inclusiv sentimentale -, infracțiuni contra demnității, a integrității corporale etc.¹

Paleta exprimării psihopatului este, prin urmare, foarte largă, psihopatia putând fi: astenică, cicloidă, epileptoidă, excitabilă, impulsivă, isterică, paranoică, perversă, psihastenică, schizoidă, timopată – cu slabă capacitate de adaptare a reprezentanților săi, făcându-i improprii pentru a învăța prea mult din propria experiență sau din sfaturile altora. Aceasta explică și dificultățile de reeducare a acestora, marea rată a recidivei în rândurile psihopaților.

Psihozele reprezintă afecțiuni psihice cele mai grave, ireversibile și în prezența cărora discernământul și răspunderea penală sunt excluse.

Menționăm cu titlu informativ cele mai răspândite și grave forme de psihoză: psihozele discordante(schizofreniile), epilepsia, psihozele maniaco-depresive, psihozele acute(datorate intoxicărilor, în cazul alcoolizării), delirurile sistematizate, psihozele post-traumatice, psihozele infecțioase, psihozele de involuție. Printre acestea de o periculozitate deosebită este, se pare, paranoia – care poate trece uneori neobservată până la un punct chiar și de cei din jur – generând adevărați monștri psihici, ca marii mistici sau tirani.

Perverșii reprezintă o altă categorie de persoane marcate – utilizând categoriile clasice ale lui **Dupre** – de anomalii ale unor instincte de bază ale omului, ca cel de conservare, reproducere, asociere.

Astfel, anomaliile instinctului de conservare, pe care criminologia clasică le cercetează în apropierea psihopaților, se manifestă sub forma alcoolismului, a toxicomaniei, prodiguității sau avariției, putând conduce la o serie de infracțiuni contra persoanelor sau bunurilor; anomaliile instinctului de reproducere pot provoca apariția delictelor sexuale și pe fondul exagerării sau slăbirii

¹ G. Stefani și G. Levasseur, op. cit., pag. 168

¹ V. Ursa, „Criminologie”, Cluj, 1985, pag. 291

sentimentelor familiale pe care le implică, un fel de indiferență afectivă cu consecințe periculoase. În sfârșit, absența ori anomaliiile vizând instinctul de asociere dezvoltă indiferența afectivă față de ceilalți, care este un semn caracteristic al numeroșilor delicvenți.

În etapa actuală, este însă greu de a atinge cu precizie suficientă problema legăturilor reale ale fiecărui tip de anomalie, în raport cu fiecare tip de delicvență. Statistici citate de **J. Pinatel** indică, totuși, prezența masivă a psihopaților în rândul delicvenților, indicând pe diferite grupe procente care merg de la 7,4% până la 40,5%.³ Alte statistici au dat cifra de 50% de psihopați (caracteriali).

³ J. Pinatel, op. cit., pag. 274

Concluzii

IMPLICAȚIILE DETERMINATE DE ORIENTAREA PSIHOLOGICĂ ÎN STUDIUL CERCETĂRII FENOMENULUI INFRAȚIONAL

În literatura de specialitate este relevată contribuția pe care orientarea psihologică a adus-o la dezvoltarea criminologiei ca știință¹, dar totodată sunt precizate și erorile pe care le comite în această direcție.

Eroarea principală a acestei orientări constă în a căuta cu insistență autonomia criminologiei într-o personalitate specifică, în a considera infractorul ca posesor al unui tip aparte de personalitate, diferențiată, fie ca natură, fie ca grad, de personalitatea infractorului. În centrul acestor preocupări nu se situează deci personalitatea individului care a comis infracțiunea, ci personalitatea criminală ca obiect de studiu specific.²

În plan etiologic, limita esențială a acestei orientări în oricare din variantele sale constă în reducerea problematicii personalității umane la factorii de ordin psihologic, relațiile și determinările sociale fiind considerate ca fapte exterioare omului.

Cu toate aceste limite nu putem să nu evidențiem ceea ce această orientare a reușit să aducă nou și modul cum a reușit să influențeze orientările viitoare.

Freudismul a revoluționat „modul în care noi vorbim despre noi înșine”.³ Multe din conceptele sale, ca instanțele personalității, simbolistica visurilor, agresiunea subconștientului, au intrat definitiv în vocabularul criminologic.

Acumularea unui bogat material factual, care a permis o exploatare a universului psihic al infractorului, dezvăluind aspecte inedite cu privire la motivația actului infracțional, la dinamica producerii acestuia, se datorează, mai cu seamă, acestei orientări.

În plan etiologic, se reține, îndeosebi, ca valoroasă, ideea situării cauzelor directe, nemijlocite ale infracțiunii la nivelul individului uman și al personalității sale.

Trebuie menționată contribuția orientării psihologice și în planul metodelor și tehnicilor de cercetare, dar mai cu seamă în cel al terapiei resocializării. Conceptul de personalitate criminală, cu

¹ R. M. Stănoiu, op. cit., pag. 178

² R. M. Stănoiu, op. cit., pag.177-178

³ A. E. Fink, „Causes of crime”, New York Barnes, 1938, pag. 138

toate limitele sale, a servit ca fundament la formularea diagnosticului și pronosticului în criminologie.

Cea mai de seamă contribuție a acestei orientări, focalizează, mai ales, după cel de al doilea război mondial în perimetrul curentului clinic, se regăsește în influența pe care criminologia, legată tot mai mult de practică penală. Schimbările de optică pe care clinicienii le aduc în concepția cu privire la natura și scopul sancțiunii penale, accentul pe care îl pun pe diversificarea mijloacelor terapeutice de resocializare a infractorului și, într-un plan mai general, înclinarea către opțiunea preventivă se datorează, în mare parte criminologiei clinice.

Teoria personalității criminale reprezintă astfel una dintre ultimele explicații etiologice importante constituind o bază de lansare pentru teoriile „trecerii la act” ce aparține criminologiei dinamice.

Constatările rezultate din studiul etiologiei fenomenului infracțional scot în evidență faptul că în aceleași condiții de mediul social și de aspecte situaționale similare, unele persoane au trecut la comiterea de infracțiuni pe când altele nu, corelate concluziilor că factorul biologic nu a explicat și nici nu putea explica la un nivel științific satisfăcător toate aceste diferențieri de comportament, au făcut ca într-o serie de studii să se pornească de la ipoteza de bază conform căreia carențele structurilor și funcțiilor psihice reprezintă cauza principală a criminalității.

Potrivit acestei ipoteze atenția a fost concentrată asupra incidențelor criminogene ale naturii, dar mai ales asupra gradului de manifestare a deficiențelor în planul funcțiilor și proceselor psihice congenitive afective și voliționale, ale trăsăturilor psihice de personalitate.

Astfel teoriile de orientare psihologică susțin că infractorii se deosebesc de neinfractori prin dezvoltarea insuficient, deformarea sau alterarea structurilor și funcțiilor psihice fără a se ajunge la studiu patologic.

Pe măsura înaintării cercetărilor din acest domeniu s-a mers mai departe cu ipotezele în sensul că anumite carențe de ordin psihic ori psihiatric ar favoriza chiar particularități a unor genuri de infracțiuni.

Cunoașterea aspectelor de ordin psihic în apariția și manifestarea fenomenului infracțional are o importanță deosebită în legislația noastră penală care tratează în mod expres această problemă exemplificând în acest sens probleme referitoare la vinovăție și formele ei de manifestare, la inresponsabilitate ca una din cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, iar pe de altă parte acest interes decurge și din necesitatea prevenirii faptelor antisociale, inclusiv a celor care, în momentul săvârșirii, făptuitorii, fie din cauza alienației mintale, fie din alte motive nu puteau să-și dea seama de activitățile sau inacțiunile lor și nu puteau fi stăpâni pe ele.

Mai mult, nu trebuie pierdut din vedere faptul că de unele persoane cu deficiențe psihice ori psihiatrice pot profita elementele declanșate care le pot atrage la acțiuni antisociale, mizând pe iresponsabilitatea acestora.

BIBLIOGRAFIE

1. **A. Dincu** – „Bazele Criminologiei”, Ed. Proarcadia, București, 1993,
2. **A. E. Fink** – „Causes of crime”, New York Narnes, 1938,
3. **B. di Tulio** – „Manuel d’anthropologie criminelle”,
4. **G. Canepa** – „La personalite criminelle en Revue internationale de criminology et de police technique” no.1, 1987,
5. **G. Scripcaru, Astărăstoie V.**, „Criminologie clinică, ed. Polirom, Iași –2003
6. **Gheorghe Nistoreanu, C. Păun** – „Criminologie”, Ed. Europa Nova, București 2000;
7. **H. J. Eisen** – „Crime and personality”, London, 1964,
8. **I. Oancea** – „Probleme de crminology”, Ed. All, 1998,
9. **Ion. Pitulescu** – „Forțele de poliție și prevenirea criminalității 1995”.
10. **J. Leaute** – „Criminologie et science penitentiaire”, Paris, PUF 1972,
11. **J. Pinatel** – „Traite de droit penal et crimonology”, Paris, Dallaz, 1963,
12. **J. Pinatel** – „La societe criminogene”, Paris, Calman, Levi, 1971,
13. **J. Pinatel** – „Le phenomene criminal”, Paris, Edition M.A., 1987,
14. **Narcis Giurgiu** – „Elemente de criminologie”, Ed. Chemarea, Iași, 1992,
15. **O. Kinberg** – „Les problemes fondamenraux de la criminologie”, Ed. Cujas, Paris, 1959,
16. **R. Mortison** – „What works? Questions and answers about prison reform intelectual the public interestm nr.35”, 1974,
17. **Raffaele Garofalo** – „Criminologie”, Little, Braum, Boston, 1914,
18. **Rodica Mihaela Stănoiu** – „Criminologie”, Ed. Oscar print, București, 1999,
19. **S. Freud** – „Psihopatologia vieții cotidiene”, Ed. Mediarex, 1996,
20. **S. Freud** – „Totem și tabu”, Ed. Mediarex, 1996,

21. **S. Freud** – „Dincolo de principiul plăcerii”, Ed. „Jurnalul Literar”, 1992,
22. **S. Freud** – „Eul și sinele în caiete de psihanaliză”,
23. **Tudor Amza** – „Criminologie”, Ed. Lumina Lex, București, 1999,
24. **Valerian Cioclei** – „Manuel de criminology”, Ed. All Beck, 1998,
25. **Victor Săhleanu** – „Psihanaliza: pro și contra în „Lupta de clasă”, Anul LU5, 1971,
26. **V. Dem Zăncărescu** – „Câteva prejudecăți despre Freud” în Caietele de psihanaliză nr.1,
ed. „Jurnalul Literar, 1992,
27. **V. Ursa** – „Criminologie”, Cluj, 1985